

Received: January 2, 2023

Revised: May 6, 2023

Accepted: May 9, 2022

Published: June 28, 2023

คึกฤทธิ์คดีศึกษา: คติความเชื่อเรื่องสี

เจือง ถิ หั่ง

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

Kukrit Studies: Beliefs about Colors

Truong Thi Hang

Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University

Corresponding author e-mail: truongthihang.vn@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องสีในผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อันจะทำให้ทราบถึงคุณูปการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีต่อวงการการศึกษาของไทยในอีกลักษณะหนึ่ง สีที่พบมีความหลากหลาย แต่ที่สื่อถึงคติความเชื่อของกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งพบและมีจุดเชื่อมโยงกัน มีจำนวน 4 สี ได้แก่ สีเหลือง สีแดง สีดำ และสีม่วง สีทั้ง 4 ล้วนเป็นสัญลักษณ์ของขัตติยวงศ์ เพียงแต่ไม่ได้แสดงออกอย่างสอดคล้องกันในทุก ๆ กลุ่มชน สีเหลืองเป็นสีของชนชั้นปกครองตามความเชื่อของชาวจีนและขอม สีแดงเป็นสีแห่งขัตติยะตามคติของชาวพม่า สีดำเป็นตัวแทนของอำนาจวาสนาตามความเชื่อของกลุ่มฮั่นที่อยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน และสีม่วงเป็นสัญลักษณ์แห่งชนชั้นปกครองตามคติของชาวโรมันในสมัยโบราณ นอกจากนั้น แต่ละสียังมีความหมายอื่น ๆ แยกย่อยออกไปอีก โดยสีเหลืองสื่อถึงความขี้ลาดในความคิดของชาวอังกฤษ สีแดงสื่อความไม่บริสุทธิ์ตามคติของชาวฮินดูที่เคร่งครัดในศาสนา แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคลและการให้เกียรติตามความเชื่อของชาวจีน ส่วนสีดำเป็นตัวแทนของอำนาจมืด ความเป็นอัปมงคล และความชั่วร้ายในความเชื่อของชาวตะวันตก

คำสำคัญ: คึกฤทธิ์ ปราโมช, คติความเชื่อ, สี, สัญลักษณ์

Abstract

This article aims to present beliefs about colors in M.R. Kukrit Pramoj's works, which inform M.R. Kukrit Pramoj's contributions to Thai education in another aspect. The colors found are varied, but they convey the beliefs of different groups of people and have a source or linking point. There are 4 colors: yellow, red, black and purple. All four colors are symbols of royalty, but they don't show consistently among all ethnic groups. Yellow is the color of the ruling classes according to Chinese and ancient Khmer beliefs. Red is the color of royalty according to the beliefs of the Myanmar people. Black represents the ascendancy of the Huan clan in southern

China. Also, purple is a symbol of the ruling class according to ancient Roman traditions. Moreover, each color has other meanings that can be further subdivided. Yellow symbolizes cowardice in the British beliefs. Red conveys the impurity of puritan Hinduism. But at the same time, it is a symbol of prosperity and honor according to Chinese beliefs. While black represents dark power, inauspiciousness and evil in beliefs of the Westerners.

Keywords: Kukrit Pramoj, Beliefs, Colors, Symbols

บทนำ

T. Dulyasujarit (personal communication, January 2, 2023) นักแปลและนักวิชาการที่มีชื่อเสียงของเมืองไทย เคยให้ข้อมูลว่า เมื่อประมาณ 5-6 ปีก่อนที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จะถึงแก่อสัญกรรม ได้ออกรายการโทรทัศน์ในคำ วันอาทิตย์ทางช่อง 5 โดยแนะนำว่า สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจศึกษาผลงานทั้งหมดของท่าน ให้เป็น “คึกฤทธิ์คดีศึกษา” อย่างไรก็ดี ถึงแม้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จะถึงแก่อสัญกรรมไปแล้วเป็นเวลา 27 ปี แต่ก็ ดูเหมือนว่ายังไม่มีนักวิชาการหรือหน่วยงานใดให้กำเนิด “คึกฤทธิ์คดีศึกษา” สำหรับผู้เขียนเอง นวนิยายชุด “หลายชีวิต” ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ถือเป็นรักแรก จากความประทับใจในการอ่านผลงานชิ้นนี้ จึงได้ตามไปอ่านเล่มอื่น ๆ ทั้งที่เป็นนวนิยาย เรื่องสั้น สารคดี บทความที่ลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ รวมถึงบทบรรยายในรายการ “เพื่อนนอน” ด้วยการศึกษางานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้นึกถึงคำพูดของเฮลล์เกอริงที่ว่า “ยิ่งเดินทางไกลเท่าไร ยิ่งรู้่น้อยลง” (Huxley, 2013, p. 272) หมายความว่า องค์ความรู้ในโลกใบนี้มีมากมายเหลือเกิน ยิ่งถ้าเราอ่านหนังสือมาก ได้เรียนรู้จากบุคคลอื่น ๆ มากเท่าไร เราก็ยิ่งประจักษ์ชัดมากขึ้นเท่านั้นว่าความรู้ที่เราเคยสั่งสมตลอดมามีน้อยนิดนัก อย่างไรก็ดี คุณูปการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีต่อวงการการศึกษาของไทยและของโลก มีความสำคัญและยิ่งใหญ่จนกระทั่งสุดท้ายที่บรรจ ไว้ในผลงานเพียงชิ้นใดชิ้นหนึ่ง จึงต้องศึกษาและนำเสนอในลักษณะของการ “เก็บเล็กผสมน้อย” โดยผู้เขียนขอเริ่มจาก หัวข้อ “คติความเชื่อเรื่องสี” เป็นอันดับแรก

คติความเชื่อเรื่องสีมีประวัติความเป็นมายาวนานอย่างน้อยก็ประมาณ 4,500-5,000 ปีก่อน หากนับตั้งแต่ ยุคพระเวทเป็นต้นมา ในคอลัมน์ปัญหาประจำวันฉบับวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2493 Pramoj (1988, pp. 79-80) ให้ความรู้ ว่าคนไทยเรียกชื่อวันตามชื่อดาวนพเคราะห์ซึ่งเป็นการสืบทอดคติความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สีประจำวันจึงเป็น สีแห่งดาวนพเคราะห์ ได้แก่ วันอาทิตย์สีแดง วันจันทร์สีเหลือง วันอังคารสีชมพู วันพุธสีเขียว วันพฤหัสบดีสีแสด วันศุกร์สีฟ้า และวันเสาร์สีม่วง

สีมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอริยะเมื่อประมาณ 4,000 กว่าปีก่อน Pramoj (2013b, pp. 434-435) ให้ข้อมูลไว้ในหนังสือ “ธรรมแห่งอริยะ” ว่าบุรุษและสตรีในสังคมอริยะนิยมใช้เครื่องหอม และที่ใช่มากที่สุด คือแก่นจันทร์บดจนละเอียดเป็นแป้ง แล้วผสมน้ำขมิ้นหรือใช้ทาเป็นลวดลายต่าง ๆ บางครั้งก็ผสมสีคิ้วหรือสีอื่น ชาวอริยะทาสีดำที่หน้าตาซึ่งเรียกว่า “อัญชนะ” และใช้ไม้สีดำป่นอย่างละเอียดผสมกับขี้ผึ้งทาขอบตาให้ตาดูกว้างและ ลึกขึ้น และว่ากันว่าช่วยไม่ให้เป็นโรคตาแดงหรือโรคอื่น ๆ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ตั้งข้อสันนิษฐานว่าดอกอัญชันของไทย อาจได้ชื่อมาจาก “อัญชนะ” ของชนชาติอริยะในอดีต เพราะดอกอัญชันเมื่อชงยาแล้วจะมีสีน้ำเงิน และใช้ทาตาได้อย่างกับ

สีน้ำเงินที่สุภาพสตรีใช้ทาหลังตาในปัจจุบันนี้ ส่วนสีแดงเลือดนกที่เรียกว่า “สินพู่ระ” สีครั้งที่เรียกว่า “ลากษา” และสีเหลืองที่เรียกว่า “โคโรจนะ” ก็ใช้เจิมหน้าผากเป็นลวดลายต่าง ๆ หรือที่เรียกว่า “ติดก” หรือ “ดิลก” ในภาษาไทย และบางครั้งยังมีการเขียนกันอย่างวิจิตรพิสดารเป็นลวดลายสลัปสี บุรุษและสตรีในสังคมอริยะทาทาปากด้วยชาดเป็นสีแดง รวมถึงเล็บมือ เล็บเท้า ฝ่ามือและฝ่าเท้าก็ย้อมชาดให้เป็นสีแดงทั้งหมด

ข้อมูลเรื่องสียังปรากฏในสมัยพุทธกาลแต่ในแง่ของการใช้แบ่งกลุ่มแยกทีมมากกว่าที่จะสื่อถึงคติความเชื่อ ในมหาปรินิพพานสูตรมีข้อความตอนหนึ่งว่า “ในกษัตริย์ลิจจวินั้น กษัตริย์ลิจจวีนางพวกเป็นนิลพรรค มีสีน้ำเงินเป็นเครื่องแบ่งแยก ทรงเครื่องแบบสีน้ำเงิน ทรงอสังการสีน้ำเงิน กษัตริย์ลิจจวีนางพวกเป็นปิตพรรค มีสีเหลืองเป็นเครื่องแบ่งแยก ทรงเครื่องแบบสีเหลือง ทรงอสังการสีเหลือง กษัตริย์ลิจจวีนางพวกเป็นโลหิตพรรค มีสีแดงเป็นเครื่องแบ่งแยก” (Pramoj, 2013b, pp. 333-334) ข้อความตอนนี้กล่าวไว้เมื่อนางอัมพปาลี สวรรคอย่างโลดโผนกับกษัตริย์ลิจจวีนางที่กำลังขับรถออกมา เฝ้าพระพุทธเจ้าในครั้งเสด็จกรุงเวสาลี โดยกษัตริย์ลิจจวีนางได้แบ่งออกเป็นพรรคและมีสีต่างกันเป็นเครื่องกำหนด ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สันนิษฐานว่าในเมื่อข้อความข้างต้นเกี่ยวกับการขับรถ “พรรค” ของกษัตริย์ลิจจวีนางน่าจะหมายถึง ทีมแข่งรถ โดยแต่ละทีมใช้สีที่แตกต่างกันเป็นเครื่องหมายให้สังเกตได้ง่ายเวลารถวิ่งอยู่ในสนาม ชาวโรมันในสมัยที่กรุงโรมรุ่งเรืองก็นิยมการแข่งขันแข่งรถอย่างยิ่ง มีสนามแข่งรถ มีการจัดการแข่งรถเป็นประจำ และผู้คนก็เล่นพนันต่อรองกันทั้งเมืองว่าทีมใดจะชนะในเที่ยวไหน รถแข่งโรมันแบ่งออกเป็นทีมหรือพรรคเช่นเดียวกับรถของกษัตริย์ลิจจวีนาง มีสีประจำพรรค และคนขับรถแข่งก็แต่งตัวด้วยสีนั้น ๆ

“สีแผ่นดิน” เป็นนวนิยายที่ลือชื่อของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นำเสนอชีวิตของตัวละครเอกคือ แม่พลอยตั้งแต่อายุ 10 ขวบ ที่ออกจากบ้านพร้อมกับมารดาไปใช้ชีวิตอยู่ในตึกหนักของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยตัวละครได้เห็นความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของบ้านเมือง ผู้คน และสรรพสิ่งแวดล้อมในช่วงเวลาที่ยาวนานถึงสีแผ่นดิน ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนถึงสิ้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยกล่าวถึงเจตนาในการแต่งนวนิยายเรื่องนี้ว่าเพื่อเป็นการบันทึกภาพรายละเอียดที่ประวัติศาสตร์มิได้จารึกเบื้องหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 8 อันก่อปรทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ และความคิดเห็นของผู้คนที่ต้องประสบเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงของเมืองไทย และของโลกในยุคสมัยนั้น สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นรายละเอียดเบื้องหลังประวัติศาสตร์ และมีความสำคัญไม่น้อย เพราะการอบรมประเพณีและรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ แห่งชีวิตย่อมจะเป็นมูลฐานของความคิดเห็น และทำให้บุคคลเกิดปฏิกิริยาที่แตกต่างกันออกไป

บิดาของพลอยชื่อพระยาพิพิธ ส่วนมารดาชื่อแหม่ม ซึ่งถึงแม้จะเป็นเอกภรรยาของพระยาพิพิธ แต่ก็ไม่ได้อยู่ในบ้านในฐานะคุณหญิง พระยาพิพิธ อาศัยอยู่บนตึกใหญ่กับบิดาคือนายคุณอุ้น ในขณะที่พลอยอยู่กับมารดาและพี่ชายในเรือนฝากระดานห้าห้องที่ปลูกไว้ต่างหาก เฉลียงหลังบนตึกใหญ่เป็นที่ที่บิดาของพลอยขึ้นขอบ และมักจะมานั่งขัดสมาธิเป็นประจำ ถึงแม้จะต้องออกจากบ้านตั้งแต่อายุ 10 ขวบ แต่ภาพที่บิดานั่งผ้าลายสีจันทน์อันเป็นสีเหลืองอ่อน นั่งขัดสมาธิอยู่บนพรมยังคงประทับอยู่ในความทรงจำของพลอยเสมอมา “เฉลียงหลังตึกนั้นเป็นที่สำราญของเจ้าคุณพ่อ เวลาท่านอยู่บ้านก็มักจะอยู่ที่เฉลียงหลังนั่นเอง รับประทานข้าวที่นั่น ดื่มน้ำบนปูด้วยกระดานแผ่นโต ๆ อาศัยแรงคนเช็ดถูกันมาหลาย

สิบปีขึ้นเงาเป็นมัน เจ้าคุณพ่อท่านปู่พรมเล็ก ๆ น้อยอยู่ที่เฉลียงหลัง ครอบ ๆ ตัวก็มีเขี้ยวหมาก กาน้ำ ชันน้ำ กระโถน หีบบุหรี และพานใส่ชุดจุดบุหรีตั้งไว้ เมื่อวันที่พลอยจะออกจากบ้าน ก็ขึ้นไปลาท่านที่นั่น โดยที่แม่ปล่อยให้ขึ้นไปคนเดียว เวลานั้น พลอยอายุ 10 ขวบ พอจะมีความสังเกตสิ่งต่าง ๆ ได้ถนัดถี่ ต่อมาอีกหลายสิบปี พลอยนึกถึงเจ้าคุณพ่อขึ้นมาครั้งใดก็ยัง เห็นภาพท่านนั่งขัดสมาธิอยู่บนพรม เจ้าคุณพ่อนุ่งผ้าลายสีจันทน์ ปล่อยลอยชายตามสบาย” (Pramoj, 2011, p. 2)

ใน “สี่แผ่นดิน” ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับการแต่งกายตามวันของชาววังในสมัยรัชกาลที่ 5 ในตอนที่มารดาพาพลอย ไปฝากไว้กับคนรู้จักในวังของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และก่อนจะออกไปทำมาหากินที่ต่างจังหวัด เธอก็ได้สอนลูกสาวเรื่องการแต่งกาย ให้สมกับที่เป็นชาววัง “นี่สำหรับวันจันทร์ นุ่งเหลืองอ่อนหม่นน้ำเงินอ่อน หรือจะหม่นบานเย็นก็ได้ แต่ถ้าวันจันทร์จะนุ่งสีนี้ น้ำเงินนกกพิราบต้องหม่นจำปาแดง’ แล้วแม่ก็หยิบผ้าหม่นสีดอกจำปาแก่ ๆ ออกวางทับบนผ้าลายสีน้ำเงินเหลืองที่วางไว้ ‘วันอังคาร’ แม่อธิบายต่อ ‘วันอังคารนุ่งสีปูนหรือม่วงเม็ดมะปรางแล้วหม่นโศก หรือถ้านุ่งโศกหรือเขียวอ่อนต้องหม่นม่วงอ่อน วันพุธนุ่งสีถั่วก็ได้สีเหล็กก็ได้แล้วหม่นจำปา วันพฤหัสบดีนุ่งเขียวไปหม่นแดงเลือดนกหรือนุ่งแดงหม่นเขียวอ่อน วันศุกร์นุ่งน้ำเงิน แก้มเหลือง วันเสาร์นุ่งเม็ดมะปรางหม่นโศกหรือนุ่งผ้าลายพื้นม่วงก็หม่นโศกเหมือนกัน นี่ผืนนี้แหละผ้าลายพื้นม่วง หายากจะ ตายไป กุหลาบหนึ่งก็มีผืนเดียว เวลาไว้ทุกข์ก็นุ่งผ้าลายพื้นม่วงนี้เหมือนกันแต่ต้องหม่นสีนวล วันอาทิตย์จะแต่งเหมือนวันพฤหัสบดี ก็ได้คือนุ่งเขียวหม่นแดงหรือไม่ยังงั้นก็นุ่งผ้าลายพื้นสีลิ้นจี่หรือสีเลือดหมูแล้วหม่นโศก จำไว้นะพลอย อย่าไปแต่งตัวเร่ร่อนว่า เป็นคนบ้านนอก เดี่ยวเขาจะหาว่าแม่เป็นชาววังแล้วไม่สอน” (Pramoj, 2011, p. 43)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่เพียงเป็นนักแต่งนวนิยายระดับบรมครู แต่ยังเป็นนักคติชนวิทยาชั้นยอด เนื่องจากมี ความรู้ที่กว้างขวางและลึกซึ้งเกี่ยวกับคติความเชื่อและขนบประเพณีต่าง ๆ ของไทย ในหนังสือ “เรื่องข้าขัน” ได้กล่าวถึง การทำเสน่ห์ที่เรียกว่า “มังกรร่า” ว่าเริ่มด้วยการให้สตรีอาบน้ำและถูเหงื่อโคลให้ตกลงไปในอ่าง ทำอย่างนั้นจนครบเจ็ดครั้ง จึงนำน้ำที่อาบมาเกรอะให้แห้งเหลือแต่ตะกอนหรือจะใช้วิธีต้มให้น้ำระเหยจนหมดแล้วเก็บแต่ตะกอนก็ได้ หากลูกสาวสิดีหนึ่งลูก ใช้เหล็กแหลมเจาะที่ขั้วและค่อย ๆ แกะเอาเนื้อข้างในออกให้มีพื้นที่ว่างพอสำหรับบรรจุตะกอนจากน้ำอาบที่เก็บไว้ จากนั้น ก็ให้สตรีกลืนลูกสาวสิดีนั้นเข้าไป และด้วยเหตุที่เปลือกของลูกสาวสิดีมีความแข็งแรงจนไม่สามารถย่อยในท้อง ครั้นถ่ายออกมา พร้อมมูลก็ให้นำไปล้างแล้วใช้ไฟสุกจนลูกสาวสิดีดำเป็นถ่านจึงนำมาบดหรือตำให้ละเอียดเป็นผง เวลาทำกับข้าวให้สามี รับประทานก็โรยผงบดนั้นลงไปด้วย ตามคติแต่โบราณสามีที่รับประทานอาหารซึ่งผสมผสงยาทำเสน่ห์นี้จะมีอาการหลงรักภรรยา จนกว่าชีวิตจะหาไม่ ที่น่าสนใจคือลูกสาวสิดีที่ใช้ทำเสน่ห์มังกรร่ามีลักษณะ “เป็นเมล็ดแข็ง ๆ ประมาณเท่าหัวแม่มือหรือยาว กว่าเล็กน้อย เปลือกแข็งนั้นเป็นสีเทา ๆ” (Pramoj, 2005b, p. 44) จึงเป็นที่มาของชื่ออีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่า “สี่สวาสดี”

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช รักษาธรรมเนียมการทำหนังสือเพื่อส่งมอบแก่ญาติมิตรที่มาอวยพรวันเกิดให้มาหลายปี แต่ในโอกาสวันคล้ายวันเกิดประจำปี พ.ศ. 2529 ท่านติดภารกิจจนลืมเขียนเรื่องใหม่ จึงต้องนำผลงานเก่ามารวมเล่ม โดยตั้งชื่อหนังสือว่า “ปีนี้ไม่มีอะไรใหม่” และเนื่องจากเป็นหนังสือที่จัดทำขึ้นเฉพาะกิจจึงไม่มีหมายเลขหน้า ในหนังสือมี ข้อเขียนที่เคยลงในคอลัมน์ “ชอยสวณพลู” ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐฉบับวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2529 ซึ่งนอกจากจะให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์แล้ว ยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับสี่จิวที่เรียกว่า “สี่ผาง” ด้วย “ในสมัยอยุธยา นั้น สังฆราชออกจะมีหลาย องค์อยู่ในที่ต่าง ๆ กัน เช่น สังฆราชเมืองสวางคบุรีซึ่งก็อยู่ที่เมืองนั้น มีสมณศักดิ์ชั้นเจ้าคุณ มีราชทินนามว่า พระพาทูเถระ เมื่อบ้านเมืองเป็นจลาจลก็ตั้งตนเองเป็นเจ้าพระผางตามสี่จิวของท่าน โดยที่ยังไม่สึกจากสมณเพศ และรวบรวมพระที่อยู่ได้

การปกครองของท่านครองจีวรสีฝางคือสีที่ออกแดง ถือดาบอกรบข้าศึก” (Pramoj, 1986, n.p.)

นอกจากความรู้เรื่องสีประจำในแต่ละวันตามคติของพราหมณ์-ฮินดู การใช้สีเพื่อเสริมความงามในสังคมอริยะ การแต่งตัวตามวันของชาววังในสมัยรัชกาลที่ 5 รวมถึงคำศัพท์ที่บ่งบอกถึงลักษณะของสีอย่าง “สีสวาสดี” และ “สีฝาง” แล้ว ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังได้เขียนประเด็น “วรรณะ” ที่แปลว่า “สีแห่งผิวกาย” ในฐานะเป็นเครื่องแบ่งชนชั้นในสังคมหลาย แห่ง

จากหลักฐานทางโบราณคดี ก่อนที่ชนเผ่าอริยะจะอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในอินเดีย ทางอินเดียก็มีความเจริญและมีวัฒนธรรมอยู่แล้ว แต่ทั้งหมดนี้ถือกันว่าเป็นเรื่องก่อนประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์อินเดียเริ่มต้นเมื่ออริยะอพยพเข้ามาตั้งรกรากแล้วเท่านั้น ชาวพื้นเมืองของอินเดียคือพวกทวาริท มีลักษณะเป็นคนผิวดำ ซึ่งสวนทางกับอริยะที่เป็นคนผิวขาว เมื่ออริยะเข้ามาถึงอินเดียก็ต้องปราบปรามชนผิวดำเพื่อแย่งชิงที่ดิน และบังคับชนผิวดำให้อยู่ได้อำนาจ นิยายเรื่อง “รามายณะ” หรือที่ไทยเรียกว่า “รามเกียรติ์” จึงเป็นเรื่องของกษัตริย์ผิวขาวที่ออกไปรบกับยักษ์อันหมายถึงชนพื้นเมืองที่มีผิวดำและหน้าตาน่ารังเกียจ เมื่อคนผิวขาวกับคนผิวดำมาอยู่ร่วมกัน ปัญหาเรื่องผิวกีย่อมจะเกิดขึ้น สังคมอินเดียจึงแบ่งคนออกเป็นวรรณะต่าง ๆ ส่วนคนที่ไม่ใช่วรรณะนั้นเรียกว่า “จัณฑาล” คำว่า “วรรณะ” แปลตรงตามตัวอักษรว่า “สีแห่งผิวกาย” ดังนั้น ปัญหาเกี่ยวกับวรรณะจึงเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากสีแห่งผิวกายโดยแท้ สีแห่งผิวกายไม่เพียงเป็นเรื่องใหญ่ในสังคมอริยะทว่ายังมีอิทธิพลอย่างกว้างขวางในดินแดนที่ได้รับวัฒนธรรมของอริยะด้วย พระภิกษุในเมืองไทยทุกวันนี้ยังสวดให้พรในทำนองว่า “อายุ วรฺโณ สุขํ พลํ” แปลว่า “ให้มีอายุ มีสุข มีกำลัง และมีผิวอันงาม” และในพุทธประวัติก็ปรากฏข้อมูลที่มีคนชมพระพุทธเจ้าว่ามีพระฉวีอันงามอยู่เป็นนิจ (Pramoj, 2013b, pp. 6-7)

เจียวต้าก้วน เป็นชาวจีนที่เดินทางมานครหมพร้อมกับคณะทูตของจีนในระหว่าง พ.ศ. 1839-1840 ซึ่งเป็นสมัยที่นครหมเจริญรุ่งเรืองที่สุด เขาได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับราชอาณาจักรหมหลายฉบับและล้วนแต่เป็นข้อมูลที่น่าสนใจ ถึงแม้สังคมหมในสมัยดังกล่าวจะไม่ได้แบ่งชั้นวรรณะโดยอาศัยสีแห่งผิวกายมาเป็นเกณฑ์ดุจดังสังคมอริยะ แต่การสังเกตลักษณะของผิวกายก็ทำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสตรีหมที่เป็นหญิงผู้ดีกับชาวหมทั่วไป Pramoj (2013a, pp. 90-91) นำเสนอข้อเขียนของเจียวต้าก้วนในหนังสือ “ถกเขมร” ว่ารูปพรรณสัณฐานของชาวหมโดยทั่วไปค่อนข้างหยาบและดำสำหรับชาวหมที่เจริญและงดงามจริง ๆ พบได้ในพระราชวังและตามวังของเจ้านายและตามบ้านขุนนางต่าง ๆ โดยผู้หญิงที่เป็นผู้ดีจำนวนมากไม่เคยเห็นแสงตะวันและมีผิวขาวราวกับหยก มุ่นมวยผมและเปลือยไหล่ เวลาจะออกไปข้างนอก ผู้หญิงก็ใช้ผ้าผืนใหญ่ห่มทับผ้าแถบผืนเล็กอีกชั้นหนึ่ง ผ้าผืนที่ใช้กันส่วนมากผลิตในเมืองจีนหรือรับมาจากเมืองไทย ผู้หญิงย่อมสีฝ่ามือและฝ่าเท้า แต่ผู้ชายไม่กล้าทำเช่นนั้น เพราะเป็นสิทธิพิเศษของพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งผู้หญิงและผู้ชายทาเครื่องหอมที่ทำด้วยไม้จันทน์ ชะมด และน้ำหอมอื่น ๆ

สีแห่งผิวกายถือเป็นเรื่องใหญ่และนำมาซึ่งความขัดแย้งต่าง ๆ ในประเทศที่มีคนผิวดำอาศัย ในหนังสือ “สงครามผิว” ที่ประมวลมาจากรายการ “เพื่อนนอน” ของสถานีวิทยุกรมการรักษาดินแดน ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ยกตัวอย่างความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันสืบเนื่องมาจากการถือผิวในทวีปแอฟริกา รวมถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำในประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาด้วย

Pramoj (2002a, pp. 9-14) กล่าวว่าเมื่อประมาณ 60 ปีก่อน ในประเทศแอฟริกาใต้ คนผิวขาวกับคนผิวดำถูกห้ามไม่ให้อยู่ในถนนสายเดียวกัน และการพบปะสังสรรค์ระหว่างคนต่างสีผิวก็มีโอกาสเกิดขึ้นน้อยที่สุด เพราะคนผิวขาวถือว่าตนอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าคนผิวดำ การคบค้าสมาคมกับคนที่อยู่ในวรรณะที่ต่ำกว่าในทางสังคมจะทำให้เสื่อมเกียรติ นอกจากนั้น กฎหมายก็กำหนดขอบเขตระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำไว้อย่างชัดเจน เป็นต้นว่า ห้ามไม่ให้คนผิวดำร่วมโรงภาพยนตร์เดียวกันกับคนผิวขาว ต้องขึ้นรถโดยสารคนละคันกัน และหากคนผิวขาวเข้าไปใช้บริการในร้านอาหารไหนก็ห้ามไม่ให้คนผิวดำมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันสืบเนื่องมาจากการถือผิวยังปรากฏในประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกา โดย Pramoj (2002a, pp. 119-226) ให้ข้อมูลไว้ในหัวข้อ “สงครามผิวในสหรัฐฯ” ออกรายการ “เพื่อนนอน” เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2506 ว่าชาวอเมริกันเชื้อชาตินิโกรคนหนึ่งได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัยแห่งรัฐมิสซิสซิปปี และเรื่องดังกล่าวก็เป็นชนวนทำให้เกิดการจลาจล กลุ่มคนผิวขาวที่เกลียดชังคนผิวดำได้ทำการต่อต้านไม่ให้ชาวนิโกรเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย เป็นเหตุให้รัฐบาลกลางสหรัฐต้องส่งทหารเข้าไปควบคุมสถานการณ์ การปะทะที่เกิดขึ้นทำให้มีผู้เสียชีวิต 2 คน และถือเป็นเหตุการณ์ที่ร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกายุคหลัง

สีไม่เพียงถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มชนผิวขาวกับกลุ่มชนผิวดำในทวีปแอฟริกา รวมถึงประเทศสหรัฐอเมริกาดังกล่าวข้างต้น แต่ยังถูกใช้เป็นเครื่องหมายในการแบ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างแต่ที่ว่าสีในกรณีหลังนี้คือสีของเครื่องแต่งกายและความหมายในเชิงบวกที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มมากกว่าที่จะก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมดังกรณีแรก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ใน “ปีนี้มีอะไรใหม่” ว่า “บนดอยแถวดอยเต๋านั้นก็มีชาวเขาอาศัยอยู่คือพวกกะเหรี่ยง ซึ่งคนไทยภาคเหนือเรียกว่า ยาง แบ่งออกเป็นยางขาว ยางแดง ตามสีของเสื้อผ้า” (Pramoj, 1986, n.d.) ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับการแบ่งกลุ่มชาวไทยขาวและชาวไทยดำในประเทศเวียดนามที่ได้อาศัยสีเครื่องแต่งกายของแต่ละกลุ่มมาเป็นเกณฑ์

การศึกษาผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้ประจักษ์ว่าสีมีอิทธิพลต่อสังคมมนุษย์มาช้านาน แต่ระดับความเข้มข้นอาจแตกต่างกันออกไปโดยมีเบื้องหลังทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำหนด ดังนั้น จึงน่าจะศึกษาต่อไปอีกว่ามนุษย์มีคติความเชื่อเกี่ยวกับสีอย่างไร และที่มาของคติความเชื่อเหล่านั้นคืออะไร อย่างไรก็ตาม ผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีความหลากหลาย และข้อมูลเกี่ยวกับสีก็อยู่กันอย่างกระจัดกระจาย บ้างให้ข้อมูลทั้งลักษณะของสีและความเชื่อเกี่ยวกับสีนั้น ๆ แต่โดยส่วนใหญ่เป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของสีเพียงอย่างเดียว การศึกษาคติความเชื่อเรื่องสีจึงต้องอาศัยการเชื่อมโยงข้อมูลของชาติต่าง ๆ เพื่อให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ และในขณะเดียวกันก็ทำให้ทราบถึงมโนทัศน์ที่แตกต่างกันเกี่ยวกับสีของแต่ละชนชาติ คติความเชื่อเรื่องสีในผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ประกอบด้วย 4 สี ได้แก่ สีเหลือง สีแดง สีดำ และสีม่วง

คติความเชื่อเกี่ยวกับสีเหลือง

ผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ปรากฏคติความเชื่อเกี่ยวกับสีเหลืองมีทั้งหมด 4 เรื่อง ได้แก่ นวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง “ซูสีไทเฮา” (2012) สารคดีเรื่อง “พม่าเสียเมือง” (2018) และ “ยิว” (2002) รวมถึงหนังสือ “สงครามผิว” (2002) ที่รวบรวมการบรรยายในรายการ “เพื่อนนอน” ของกรมการรักษาดินแดนที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้ดำเนินรายการ

“ซุสึไทเฮา” เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์จีนที่นำเสนอชีวิตประวัติของพระนางซุสึไทเฮาในระหว่าง พ.ศ. 2377-2451 ซุสึไทเฮาเป็นสตรีที่มีประวัติพิสดารโดดเด่นที่สุดคนหนึ่งของโลก ได้ครองแผ่นดินจีนเป็นเวลายาวนานถึง 47 ปี และทรงไว้ซึ่งอำนาจเหนือคนจีนหลายร้อยล้านคน หลังจากพระนางสิ้นพระชนมายุเพียงไม่กี่ปี ราชวงศ์ได้ซึ่งซึ่งเข้ามาปราบดาภิเษกในแผ่นดินจีนจากแมนจูเรียและปกครองแผ่นดินจีนมาช้านานก็สิ้นสุดลง

ลิเลียนยง เป็นหนึ่งในชั้นที่ที่พระนางซุสึไทเฮาโปรดปรานที่สุด แต่ก่อนจะขึ้นไปสู่ตำแหน่งที่อุดมด้วยอำนาจวาสนาและความมั่งมีนั้น เขาก็เคยประสบกับความทุกข์ร้อนและความขมขื่นใจจนกระทั่งต้องสละความเป็นบุรุษเพศเพื่อไปเป็นชั้นที่รับใช้ในวังหลวง ลิเลียนยง เป็นชาวชนบทอายุ 19 ปี ทำมาหากินทางการรับจ้าง ทำนาและตัดฟืนขาย เขามีภรรยาและบุตรชายสองคนซึ่งยังเป็นเด็กเล็ก ถึงแม้จะเป็นคนขยันหมั่นเพียร แต่ด้วยโชควาสนาไม่อำนวย ชีวิตของลิเลียนยงจึงมีความขัดสนและได้รับความลำบากต่าง ๆ วันหนึ่งเขาเห็นบุตรภรรยาหน้าซีดและผ่ายผอมร่วงโรยก็บังเกิดความสงสาร จึงตัดสินใจออกไปเสี่ยงโชคในเมืองหลวง เมื่อลิเลียนยงเดินทางมาถึงประตูเมืองปักกิ่ง เห็นนายประตูคนหนึ่งยืนอยู่ใกล้ ๆ ก็รีบเข้ามาถามทางไปพระราชวัง นายประตูเห็นลิเลียนยงเป็นคนบ้านนอกที่ยากจน แต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่เก่าคร่ำคร่าและขาดลุ่ยก็หัวเราะแล้วเตือนว่าไม่ควรเข้ามาใกล้พระราชวังเพราะหากพลาดพลั้งจะต้องรับอาญาแผ่นดิน ฝ่ายลิเลียนยงไม่ครั่นคร้าม ยังพยายามขอความช่วยเหลือด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน นายประตูจึงชี้ไปที่หลังคาปราสาทมุงกระเบื้องสีเหลืองแห่งหนึ่ง แล้วแนะนำให้ยัดไว้เป็นที่หมายเพราะเป็นหลังคาพระที่นั่งเทียบโฮเทียม ตั้งอยู่ในใจกลางพระราชวัง ลิเลียนยงรีบคำนับนายประตูแล้วมุ่งหน้าสู่พระราชวังโดยตั้งตาจับหลังคามุงกระเบื้องสีเหลืองแห่งพระที่นั่งเทียบโฮเทียมไว้อย่างแน่นมั่น (Pramoj, 2012, pp. 19-20)

ข้อมูลเกี่ยวกับสีเหลืองยังปรากฏในตอนที่พระนางซุสึไทเฮาเสด็จกลับสู่กรุงปักกิ่งหลังจากต้องไปอยู่ต่างมณฑลเพื่อหลบหนีภัยจากกองทัพตะวันตก เมื่อขุนนางชาวจีนสามารถเจรจาให้ประเทศตะวันตกถอนทัพออกจากกรุงปักกิ่ง ต่างก็เห็นพ้องกันว่าควรเชิญเสด็จพระนางซุสึไทเฮาและพระเจ้ากวางซุ่ยองค์เดิกลับมาประทับที่เมืองหลวง พระนางซุสึไทเฮาจึงมีรับสั่งให้จัดขบวนแห่เต็มยศตามธรรมเนียม โดยพระนางและพระเจ้ากวางซุ่ยองค์เดิประทับเกี่ยวพระที่นั่งซึ่งคาดม่านแพรสีเหลือง ลวดลายมังกร มีชั้นที่เชิญเครื่องสูงต่าง ๆ และมีดุริยະดนตรีนำขบวนเสด็จ การที่มีขุนนางตามเสด็จเป็นจำนวนมาก ทำให้ขบวนยืดยาวและเดินทางได้วันละไม่เกินสิบลิ่ ประจวบกับในขณะนั้นประเทศจีนเพิ่งสิ้นฤดูฝน ถนนหนทางยังเป็นโคลนตม การเดินทางจึงประสบความลำบากอย่างยิ่ง (Pramoj, 2012, p. 412)

แต่เดิมพระเจ้าแผ่นดินขอมไม่เสด็จออกจากพระราชฐาน แต่ในสมัยที่เจี๋ยวต้าก่วนไปอยู่กับคณะทูตในนครมนั้น ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหะหลายครั้ง ในขบวนเสด็จพระราชดำเนินมีทหารม้านำตามด้วยธงทิวและปี่กลอง และขบวนนางแห่ประมาณ 500 คน แต่งตัวนุ่งยกดอกประดับดอกไม้ และเดินประนมมือเทียบยืนชี้ฝั่งเล่มใหญ่ซึ่งจุดอยู่แม้จะเป็นเวลากลางวัน ต่อจากนั้นก็มีการเชิญเครื่องโดยถือเครื่องราชูปโภคทำด้วยเงินและทอง และเครื่องประดับต่าง ๆ อีกเป็นแถว แล้วจึงเป็นขบวนจำโหล่นที่ถือโล่และหอกซึ่งล้วนแต่เป็นทหารหญิงรักษาพระองค์อย่างใกล้ชิด ถัดมาเป็นขบวนรถที่ประดับเครื่องทองคำเทียมด้วยแพะและบั้งก็เทียมด้วยม้า เจ้านายขุนนางจะขึ้นช้างไปเป็นขบวนหน้า ทำหน้าที่ตรวจตราระยะทางเสด็จพระราชดำเนิน สัปทนแดงที่ใช้กันเจ้านายขุนนางมีมากจนนับจำนวนไม่ได้ พระมเหสีและนางพระกำนัลนั่งส้วิกามาในขบวนโดยกั้นกลดทองซึ่งมีจำนวนนับร้อย หลังขบวนข้างในจึงเป็นขบวนช้าง

พระที่นั่งซึ่งงาทั้งสองข้างเลี่ยมทอง พระเจ้าแผ่นดินประทับยืนอย่างองอาจอยู่บนหลังช้าง พระหัตถ์กุมพระขรรค์วิเศษ รอบพระองค์มีพนักงานเชิญฉัตรขาวจำนวน 20 คัน และมีทหารม้ารักษาพระองค์แซ่ทั้งสองข้าง (Pramoj, 2013a, p. 86)

ข้อความข้างต้นทำให้ทราบว่าสีเหลืองหรือสีทองเป็นสีแห่งขัตติยะตามคติความเชื่อของชาวเขมรเช่นเดียวกับที่พบในราชสำนักจีน เป็นต้นว่า กลดหรือเครื่องกันของพระมเหสีและนางพระกำนัลเป็นสีทอง และงาทั้งสองข้างของช้างพระที่นั่งก็ต้องเลี่ยมทองทั้งหมด เครื่องราชูปโภคของพระเจ้าแผ่นดินขอมทำด้วยทองคำและยังมีขบวนรถประดับด้วยเครื่องทองคำที่เทียมด้วยแพและม้า จึงน่าตั้งข้อสันนิษฐานว่าแต่เดิมชนชั้นปกครองอาจใช้ทองคำซึ่งเป็นของมีค่าในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เป็นเครื่องหมายแบ่งแยกระหว่างตนกับสามัญชนทั่วไปซึ่งไม่มีปัญญาที่จะหาธาตุแท่งชนิดนี้มาใช้ และเนื่องจากทองคำมีลักษณะเป็นสีเหลืองสุกปลั่ง จึงทำให้สีเหลืองกลายมาเป็นสัญลักษณ์แห่งขัตติยวงศ์ในเวลาต่อมา

ในการบรรยายหัวข้อ “แอฟริกันขาว” ออกรายการ “เพื่อนนอน” เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ. 2508 Pramoj (2002a, pp. 27-28) ยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับสีเหลืองซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับคติความเชื่อของทางราชสำนักจีนและขอมคือ เมืองโรดีเซียซึ่งปัจจุบันคือประเทศซิมบับเว เคยเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษมานาน ในประเทศโรดีเซียมีคำพังเพยอันโหดร้ายไปในลักษณะการเหยียดหยันชาวอังกฤษที่เป็นฝ่ายปกครองประเทศ โดยตั้งเป็นปัญหาถามว่าเพราะเหตุใดคนอังกฤษจึงเหมือนกับกล้วยหอม คำตอบคือสีของกล้วยหอมคือสีเหลือง ซึ่งตามคติของชาวอังกฤษสีเหลืองเป็นสีแห่งความขี้ลาด ในประการที่สองกล้วยหอมมีลักษณะไม่ตรงจึงเปรียบได้กับคนอังกฤษที่มีแต่ความคดโกง และในประการที่สามเมื่อถูกทิ้งไว้นานกล้วยหอมจะเปลี่ยนสีเป็นสีดำ อันสื่อถึงลักษณะของชาวอังกฤษที่ไม่เสมอต้นเสมอปลายและเปลี่ยนสีได้ตลอดเวลา

ในอดีตสีเหลืองเคยถูกใช้เป็นเครื่องหมายแบ่งแยกระหว่างชาวยิวกับชาวตะวันตก Pramoj (2002b, pp. 148-151) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ยิว” ว่าสงครามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในกรุงเยรูซาเล็มอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับผู้นับถือ ศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ทำให้ชนชาติยิวต้องกระจายไปอาศัยตามดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก ในสมัยกลางที่มีการเผยแผ่ศาสนาคริสต์อย่างเข้มข้นในยุโรป ชาวยิวในประเทศสเปนถูกขู่เชิญบังคับให้เข้ารับจำนวนมาก ศาสนาคริสต์ในสเปนสมัยนั้นเน้นหนักไปในทางอัตถิภาวนิยมคือมองว่าการแสวงหาความสุขสบายทางกายเป็นบาป อย่างไรก็ตาม ชาวยิวส่วนใหญ่เข้ารับเพราะถูกบังคับจึงไม่มีศรัทธาที่แข็งแกร่งและเน้นหนักไปในทางกามสุขัลลิกานุโยคคือชื่นชอบและแสวงหาความสุขสำราญทางกาย ในที่สุดวงการศาสนาสเปนก็มอบอำนาจในการสอบสวนพฤติกรรมของบรรดาชาวยิวที่เข้ารับให้แก่บาทหลวงโทมัส เดอทอริคิมาดา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อล้างมิจฉาให้หมดสิ้นไปจากประเทศ เป็นเหตุให้ชาวยิวถูกขับออกจากสเปนทั้งหมด

ในบางประเทศถึงแม้จะไม่ได้ไล่ชาวยิวออกนอกดินแดนอย่างที่ทำทางราชการสเปนกระทำ แต่ชาวยิวก็ถูกขับออกจากชุมชนและระบบสังคมของตะวันตก โดยให้ไปอยู่ด้วยกันในที่ซึ่งทางราชการกำหนดให้ เรียกว่า “เก็ตโต” (Ghetto) ทั้งยังมีข้อห้ามไม่ให้ชาวยิวออกมาทำมาค้าขายนอกสถานที่ที่กำหนด ต่อมาใน ค.ศ. 1215 พระสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ 3 ทรงเรียกประชุมใหญ่ทางศาสนาและประกาศสังฆานัติซึ่งลิดรอนเสรีภาพของชาวยิวอีกหลายประการ ที่สำคัญคือมีสังฆานัติให้ชาวยิวทุกคนต้องติดเครื่องหมายสีเหลืองไว้บนเสื้อเพื่อให้คนทั้งปวงแลเห็นได้ชัดว่าใครเป็นยิว

สรุปได้ว่า สีเหลืองถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในสองความหมายที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ในทางตะวันออก สีเหลืองมีความหมายเชิงบวก แสดงถึงความสูงส่ง เป็นสัญลักษณ์ของขัตติยวงศ์และชนชั้นสูง ดังปรากฏในราชสำนักจีนและเขมร ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากที่ชนชั้นปกครองใช้ทองคำในชีวิตประจำวันเพื่อเป็นเครื่องหมายแบ่งแยกระหว่างตนกับสามัญชนทั่วไป ตามกาลเวลาสีเหลืองซึ่งเป็นสีของทองคำก็กลายมาเป็นสัญลักษณ์แห่งเบื้องสูงและเป็นสีที่สงวนไว้สำหรับขัตติยวงศ์ โดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ในทางตะวันตก สีเหลืองกลับมีความหมายตรงกันข้ามคือ ถูกใช้ในแง่ลบ เป็นสีแห่งความชั่วเลว ตามคติของชาวอังกฤษ ซึ่งชาวโรดิเชียในสมัยที่ขึ้นต่ออังกฤษก็ได้แสดงความไม่พอใจต่อชนชั้นปกครองด้วยการเปรียบเทียบชาวอังกฤษกับกล้วยหอม อันสื่อถึงถึงความชั่วเลว คดโกง และไม่เสมอต้นเสมอปลาย ถึงแม้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จะไม่ได้อธิบายความหมายของสีเหลืองที่ทางราชการในประเทศตะวันตกเคยบังคับให้ชาวยิวต้องติดบนเสื้อ อันเป็นเครื่องหมายแบ่งแยกระหว่างชาวยิวกับชาวตะวันตก แต่ก็เป็นที่แน่นอนว่า สีเหลืองในเหตุการณ์ที่ขมขื่นนี้ย่อมไม่สื่อความหมายที่เป็นสิริมงคล

คติความเชื่อเกี่ยวกับสีแดง

คติความเชื่อเกี่ยวกับสีแดงปรากฏในผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ “ปิ่นไม่มีอะไรใหม่” (1986) “รู้ไว้ชั่วเรา” (1988) “ชูสีไทเฮา” (2012) “โจโฉ นายกษัตริย์ตลอดกาล” (2013) และ “พม่าเสียเมือง” (2018) อย่างไรก็ตาม ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพียงนำเสนอลักษณะและความคิดเกี่ยวกับสีแดงของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในภาคพื้นตะวันออก ได้แก่ อินเดีย จีน และพม่า รวมถึงประชาชนในภาคพื้นตะวันตกโดยภาพรวม ทั้งที่คติความเชื่อเกี่ยวกับสีแดงมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยโบราณที่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นหลัก ดังนั้น หากมีการสืบสาวราวเรื่องถึงต้นเค้าของความเชื่อเกี่ยวกับสีแดง ก็ย่อมจะทำให้เข้าใจสิ่งที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นำเสนอในผลงานของตัวเองอย่างมีระบบและมีความต่อเนื่องมากขึ้น

การบูชาพระอาทิตย์เป็นหนึ่งในธรรมเนียมที่เก่าแก่โบราณของมนุษย์ และนำไปสู่ความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับทิศตะวันออกที่เป็นทิศของการเกิดใหม่ การใช้ไก่ตัวผู้ประกอบพิธีกรรมเนื่องจากไก่ตัวผู้จะขันในยามที่พระอาทิตย์โผล่ขึ้นมาจากขอบฟ้า หรือธรรมเนียมที่ผู้ชายอินเดียในสมัยโบราณต้องประกอบพิธีบูชาพระอาทิตย์ก่อนจะทำกิจวัตรประจำวัน นอกจากจะมาพร้อมกับแสงสว่างและเป็นสัญลักษณ์ของการเกิดใหม่แล้ว พระอาทิตย์ยังสื่อถึงถึงการมีชัยเหนือศัตรู และเป็นที่มาของทฤษฎีสूर्यปกรณัม (Solar Mythology) ที่ใช้กันทั่วไปในการศึกษานิทาน Thitathan (1979, pp. 19-20) ให้ข้อมูลไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “Ramakien: A Study of Tale Transmission” ว่าแมกซ์ มึลเลอร์ (Max Muller) นักวิชาการชาวเยอรมันเป็นคนเสนอทฤษฎีสूर्यปกรณัมสู่วงการคติชนวิทยา โดยมองว่าเรื่องราวของพระอาทิตย์เป็นต้นกำเนิดของนิทานทั้งหมด มึลเลอร์ตั้งสมมุติฐานไว้ว่าปกรณัมของวีรบุรุษในนิยายที่ต้องฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ และในที่สุดก็ประสบความสำเร็จ เปรียบได้กับการต่อสู้ระหว่างกลางวันกับกลางคืน โดยพระอาทิตย์ต้องต่อสู้อย่างหนักหน่วงกับเวลากลางคืน แต่ท้ายที่สุดก็ได้รับชัยชนะและปรากฏตัวออกมาในยามเช้า

เป็นไปได้มากทีเดียวว่าการที่พระอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อของชาวกรีกโบราณ ที่สีแดงเป็นสีของชัยชนะ ใน “Tales of Troy and Greece” (Lang, 2019, pp. 221-257) มีข้อมูลที่น่าสนใจว่า กษัตริย์อีเจียสแห่งกรุงเอเธนส์อยากรู้ว่าเขาจะมีบุตรชายไว้สืบราชสมบัติหรือไม่ จึงเดินทางไปตามผู้พยากรณ์ที่วิหารแห่ง

อพอลโล ซึ่งอยู่ห่างไกลไปทางตะวันตกเฉียงเหนือกรุงเอเธนส์ แต่แล้วผู้พยากรณ์ก็ให้คำทำนายที่เป็นปริศนา อีเจียสจึงต้องไปปรึกษาพิตธูส เจ้าชายแห่งทรีเซินซึ่งเชื่อกันว่าเป็นคนที่ฉลาดที่สุดในโลก พิตธูสมีบุตรสาวงดงามนางหนึ่งชื่อว่า อีธรา อีเจียสหลงรักนางและทั้งสองก็แต่งงานกัน วันหนึ่งเขาพาภรรยาไปยังหุบเขาที่ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวในป่า มีลำธารเล็ก ๆ และหินก้อนใหญ่ที่มอสสขึ้นเต็ม แล้วบอกกับนางว่า หากนางคลอดบุตรเป็นชาย และเมื่อเขาเติบโตแข็งแรงพอที่จะยกหินก้อนนี้ได้ ก็ให้บุตรชายพิจารณาของที่พบใต้ก้อนหิน และทำตามสิ่งที่เทพเจ้าจะพอใจให้ทำ จากนั้นอีเจียสก็จากไปอย่างเงียบ ๆ ส่วนอีธราให้กำเนิดทารกเพศชายและตั้งชื่อว่า อีซุส ครั้นเติบโตเป็นชายหนุ่มอายุ 19 ปี อีซุสก็สามารถยกก้อนหินและกลิ้งมันออกไป เขาพบห่อผ้าสีม่วงซึ่งข้างในมีรองเท้าวัดกรี และดาบที่สวยงามที่สุดเท่าที่เขาเคยเห็นมาอีกเล่มหนึ่ง และยังพบตัวอักษรจารึกไว้ใต้ด้ามดาบว่า “อิกมาลิธัสทำให้แต่ข้า อีเจียสแห่งเอเธนส์คือข้าผู้นี้” (Lang, 2019, p. 230) อีซุสจึงไปตามหาบิดาและต้องผจญภัยมากมายในระหว่างทาง ในที่สุดทั้งสองก็ได้พบกันท่ามกลางสถานการณ์ที่กรุงเอเธนส์กำลังต้องเผชิญกับความสูญเสียครั้งใหญ่ เรื่องมีอยู่ว่าหลังเดินทางกลับจากทรีเซิน อีเจียสได้สั่งให้จัดการแข่งกีฬาขึ้นในทุก ๆ ห้าปี โดยชาวเมืองอื่นได้รับเชิญให้เข้าร่วมการแข่งขันด้วย บุตรชายคนโตของไมนอสผู้ยิ่งใหญ่จึงเข้าร่วมการแข่งขันและได้รับชัยชนะและรางวัลในกีฬาทุกประเภทที่ลงแข่ง แต่บรรดาบุตรของแพลลัสผู้เป็นอนุชาของอีเจียส กลับสังหารบุตรชายของไมนอสในงานเลี้ยง กษัตริย์ไมนอสจึงลงโทษกรุงเอเธนส์ด้วยการส่งเรือที่มีใบเรือสีดำมาลำหนึ่งในทุก ๆ 9 ปี และอีเจียสจะต้องมอบชายหนุ่มที่แข็งแรงที่สุด 7 คน และหญิงสาวที่งดงามที่สุดอีก 7 นางให้คนของไมนอสพาไปที่เกาะคริต ไม่เคยมีใครได้กลับมาเล่าถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น แต่ลูกเรือของไมนอสกล่าวว่าเขาได้รับคำสั่งให้นำเชลยไปยังเขาวงกต บรรดาเชลยจะหลงทางอยู่ในนั้น และตายเพราะความหิวโหยหรือไม่ก็มีชีวิตอยู่จนพบกับมินิโนทอร์ สัตว์ประหลาดที่มีร่างเป็นคน แต่ศีรษะเป็นโค และก็ไม่เคยมีใครต่อกรกับมันได้ ด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวอีซุสจึงขออนุญาตบิดาไปยังเกาะคริตพร้อมกับหนุ่มผู้กล้า 7 คน และหญิงงามที่เป็นคนรักของหนุ่มทั้งเจ็ดอีก 7 นาง ก่อนที่คณะจะลงจากกรุงเอเธนส์ อีเจียสได้มอบใบเรือที่ยอมสีแดงจากไม้โอ๊กแดงให้แก่กัปตัน โดยขอให้เขาชักใบเรือนี้ขึ้นหากอีซุสกลับมาอย่างปลอดภัย แต่ถ้าเหตุการณ์ไม่ได้เป็นเช่นนั้นก็ให้ใช้ใบเรือสีดำเหมือนครั้งก่อน ๆ อีซุสสามารถสังหารมินิโนทอร์ที่เกาะคริตและแต่งงานกับบุตรสาวของไมนอส จากนั้นคณะชาวเอเธนส์ก็แล่นเรือกลับบ้านเกิด เนื่องจากกัปตันเรือคนเดิมเสียชีวิตลงด้วยโรคภัยในระหว่างอยู่ที่เกาะคริต อีซุสจึงต้องใช้กับตันคนใหม่ที่ไมนอสมอบให้ เมื่อคณะไปถึงชายฝั่งกรุงเอเธนส์ก็พบแต่ผู้คนที่อยู่ในชุดไว้ทุกข์ แล้วผู้นำสารก็มาแจ้งว่า กษัตริย์อีเจียสสิ้นพระชนม์ไปแล้วเพราะกัปตันชาวคริตคนใหม่ไม่รู้เรื่องการเปลี่ยนใบเรือหากอีซุสกลับมาพร้อมด้วยชัยชนะ เมื่ออีเจียสมองไปที่ท้องทะเลและเห็นใบเรือสีแดงเข้ามาแต่ไกล เขาก็กระโดดลงจากหน้าผาด้วยความเศร้าโศกและจมน้ำตาย

Pramoj (2018, p. 58) ได้กล่าวถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับสีแดงในเรื่อง “พม่าเสียเมือง” ว่าเป็นสีแห่งขัตติยะ โดยการสำเร็จโทษเจ้านายของพม่าใช้วิธีอย่างเดียวกันกับไทยคือนำองค์เจ้านายใส่ถุงแดงแล้วทุบด้วยท่อนจันทน์ นับเป็นวิธีที่เก่าแก่โบราณเพราะमारโคไปโลที่เป็นชาวอิตาเลียและเคยเดินทางมาเอเชียก่อนชาวตะวันตกคนอื่น ๆ เมื่อหลายร้อยปีก่อนก็เคยบันทึกเรื่องนี้ไว้เป็นหลักฐาน เหตุที่ต้องใช้ท่อนจันทน์แทนที่จะเป็นของมีคมก็เพราะหลักการที่ว่าโลหิตแห่งขัตติยวงศ์จะตกถึงแผ่นดินไม่ได้ ส่วนถุงที่ใส่องค์เจ้านายต้องเย็บจากผ้าหรือกำมะหยี่สีแดง เพราะสีแดงเป็นสีแห่งขัตติยะ และยังมีประโยชน์ตรงที่ถึงแม้พระโลหิตจะตกออกมาบ้างก็ซึมอยู่ในผ้าแดง ไม่เป็นที่สังเกตเห็น

ในช่วงก่อนที่พม่าจะเสียแก่อังกฤษ พระเจ้าสีป่อที่เป็นพระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งกรุงรัตนบุรีอังวะไม่ยอมเสด็จออกนอกพระราชวัง แต่มีรับสั่งให้สร้างหอคอยในพระราชวังเพื่อที่จะเสด็จขึ้นทอดพระเนตรแม่น้ำอิรวดีและภูมิประเทศที่อยู่ภายนอก หอคอยหลังนั้นสร้างด้วยไม้เป็นรูปกลม มีบันไดเวียนขึ้นโดยรอบ ที่ยอดหอคอยมีปราสาทองค์เล็กปิดทองและประดับด้วยกระจก ที่น่าสนใจคือหอคอยทาสาดสีแดงไปทั้งหลัง Pramoj (2018, p. 170) เปรียบเทียบเรื่องนี้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทยเมื่อก่อนจะเสียกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งที่สองว่า พระเจ้าเอกทัศก็ไม่ยอมเสด็จออกจากพระราชวังเช่นเดียวกับพระเจ้าสีป่อ เป็นเหตุให้ต้องสร้างพระที่นั่งชื่อว่า “พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์” สำหรับเสด็จขึ้นทอดพระเนตรภูมิประเทศภายนอกวัง ราชบุรุษจึงเรียกพระนามพระเจ้าเอกทัศตามนามพระที่นั่งว่า “พระเจ้าสุริยาศน์อมรินทร์”

การศึกษาประเด็นที่สีแดงเป็นตัวแทนของพระอาทิตย์ เป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะ และเป็นสีแห่งขัตติยะดังกล่าวข้างต้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับสีแดงน่าจะเริ่มจากการที่สีแดงเป็นสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์และชัยชนะในเบื้องต้น จากนั้นก็กลายมาเป็นสีแห่งขัตติยวงศ์เนื่องจากชนชั้นปกครองในสมัยก่อนก็คือชนชั้นนักรบที่ได้รับชัยชนะในการทำสงคราม คำว่า “กษัตริย์” ในภาษาสันสกฤตคือ “กษัตริย์” ส่วนในภาษาบาลีใช้คำว่า “ขัตติย” ซึ่งล้วนแต่แปลว่า “นักรบ” ทั้งสิ้น

นอกจากนั้น ในเรื่อง “โจโฉ นายกษ ตลอดกาล” ยังได้พูดถึงความเชื่อของชาวจีนเกี่ยวกับสีแดงในแง่ของความเป็นสิริมงคลซึ่งเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ในตอนที่ขงเบ้งไปหาพระเจ้าซุนกวนเพื่อปรึกษาเรื่องความร่วมมือระหว่างกองทัพของเล่าปี่กับกองทัพของพระเจ้าซุนกวน โลกขี้ที่เป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าซุนกวนก็นำทางขงเบ้งเข้าเฝ้า ครั้นเห็นพระเจ้าซุนกวนเป็นครั้งแรก ขงเบ้งก็นึกขึ้นในใจว่า “ซุนกวนนี้มีลักษณะเข้มแข็ง จักซุกสีแดง หนวดแดง เป็นคนมีบุญ แต่น้ำใจคงดื้อดั่ง อันจะเจรจาสุภาพเห็นมิได้ ชอบแต่เจรจา แม้จะได้ถามเนื้อความใจใดก็ต้องว่าให้โกรธจึงจะได้” (Pramoj, 2013c, p. 148)

อันที่จริงในเรื่อง “สามก๊ก” ยังมีอีกหลายตอนที่พูดถึงสีแดงในแง่ของความเป็นสิริมงคล เช่น ม้าของลิโป้ที่ชื่อว่า เช็กเหว่ (Red Hare) เป็นสุดยอดของม้าในยุคสามก๊กและมีเอกลักษณ์คือขนเป็นสีแดงเพลิง แต่ในเรื่อง “โจโฉ นายกษ ตลอดกาล” ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เพียงพูดถึงสีแดงเฉพาะในตอนที่ยกพรณารูปลักษณ์ของพระเจ้าซุนกวนว่ามีจักขุสีแดงและหนวดเป็นสีแดงซึ่งล้วนแต่เป็นลักษณะของผู้มีบุญ ดังนั้น จึงควรตั้งคำถามต่อไปอีกว่าเพราะเหตุใดสีแดงจึงเป็นสีแห่งความเป็นสิริมงคล ในการอธิบายเรื่อง “อุทัยนักรบสาวทตตา” (Yaemnatda, 2004, pp. 243-263) มีการอธิบายเรื่องนี้ไว้ว่าเนื่องจากสีแดงเป็นสีของโลหิต ในเรื่องกล่าวถึงสหรัสนีเกะพระราชธิดาแห่งกรุงเกาตามพี มีพระอัศรมเหสีทรงพระนามว่า มฤคาวดี เมื่อพระอัศรมเหสีทรงครรภ์แก่ก็บังเกิดความประสงค์ที่จะสงสนานในสระที่เต็มไปด้วยโลหิต ปุโรหิตจึงทำนายว่าพระนางจะประสูติพระโอรสที่มีบุญญาธิการมาก แล้วแนะนำให้มาครั้งมาละลายน้ำให้เป็นสัญลักษณ์แทนสีโลหิต จากนั้นพระอัศรมเหสีก็เสด็จลงสู่สระน้ำและน้ำครั่งได้ซึมซับเข้าสู่พระฉวีอย่างแนบแน่นประดุจก้อนเนื้อสด นกยักษ์ตัวหนึ่งบินผ่านมาพบเห็นเหตุการณ์จึงโผล่มาโฉบร่างพระอัศรมเหสีต่อพระพักตร์ของพระราชธิดา เรื่องที่เกิดขึ้นทำให้พระเจ้าสหรัสนีเกะต้องพลัดพราวจากพระอัศรมเหสีเป็นเวลานานถึง 14 ปี ฝ่ายพระอัศรมเหสีเมื่อถูกโฉบร่างก็ส่งเสียงร้องทำให้ นกยักษ์ตกใจ จึงทิ้งพระนางไว้กลางป่าแล้วบินหนี ต่อมาพระนางมฤคาวดีได้ประสูติพระโอรสชื่อว่า “อุทัยน” อันแปลว่า “เกิดในบริเวณภูเขาอาทิตย์อุทัย”

ในการตอบปัญหาประจำวันเมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2494 ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อธิบายที่มาของเรื่อง “ตามร้านตัดผม (ทั่วไป) มีไม้กลมคาดสีแดงรอบ ๆ” ซึ่งสีแดงในกรณีนี้แม้จะไม่ได้สื่อคติความเชื่อใด ๆ แต่ก็ทำให้ทราบถึงลักษณะการใช้สีแดงให้เป็นสัญลักษณ์แทนโลหิต Pramoj (1988, pp. 126-127) กล่าวว่าเครื่องหมายที่ติดอยู่หน้าร้านตัดผม ในภาษาอังกฤษเรียกว่า “Barber's Pole” เป็นเครื่องหมายที่เกิดจากยุโรปเมื่อประมาณ 500-600 ปีก่อน ซึ่งช่างตัดผมและหมอมัดตัดเป็นคน ๆ เดียวกัน เมื่อมัดตัดด้วยวิธีส่วนใดก็ใช้ผ้าพันแผลพันเอาไว้ เลือดของคนไข้จึงซึมออกมาทำให้ผ้ากลายเป็นสีแดงบ้าง สีขาวบ้าง เครื่องหมายที่เป็นไม้กลม ๆ คาดด้วยริ้วสีแดงและขาวสลับกัน จึงแสดงถึงผ้าพันแผลในสมัยโบราณที่ช่างตัดผมได้ทำหน้าที่เป็นหมอมัดตัดในขณะเดียวกัน Pramoj (2005a, p. 164) ให้ข้อมูลด้วยว่าเมื่อแรกตั้งสภากาชาดขึ้นในเมืองไทย ก็ไม่ได้ใช้เครื่องหมายกาชาดอย่างในปัจจุบันนี้ แต่เป็นรูปอุณาโลมสีแดงเรียกว่า “สภากาชาดแดง” ภายหลังจึงเปลี่ยนทั้งชื่อและเครื่องหมายเป็น “สภากาชาด” เพื่อให้เข้ากับองค์การกาชาดสากล

เนื่องจากสีแดงสื่อถึงความเป็นสิริมงคลตามคติความเชื่อของชาวจีนแต่โบราณ มณีสีแดงจึงถูกใช้ทำตุ้มยอหมวก อันเป็นเครื่องหมายบ่งบาราศักดิ์ของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในสมัยราชวงศ์ได้แข็ง ในนวนิยายเรื่อง “ซุสึไทเฮา” ปรากฏข้อมูลว่าหลังจากต้องอยู่ใต้อำนาจของพระนางซุสึไทเฮามาเป็นเวลานาน พระเจ้ากวางสู่อ่องเต๋ก็วางแผนจับกุมและคุมขังพระนางไว้ ณ พระที่นั่งเย็นกลางทะเลสาบที่ท้ายพระราชวัง อันจะทำให้พระองค์มีอำนาจในการปกครองแผ่นดินอย่างแท้จริง กระนั้นแผนการของพระเจ้ากวางสู่อ่องเต๋ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะขุนนางจำนวนมากไม่กล้าทำทลายอำนาจของพระนางซุสึไทเฮา ยุงลูที่เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่และเป็นคนสนิทของพระนางซุสึไทเฮาก็เป็นหนึ่งในนั้น พระนางซุสึไทเฮาจึงตอบแทนความจงรักภักดีของเขาด้วยการตั้งให้เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและอนุญาตให้ใช้ตุ้มยอหมวกเป็นมณีสีแดงเช่นกลุ่มขุนนางชั้นผู้ใหญ่ (Pramoj, 2012, p. 331)

แม้จะไม่มีข้อมูลยืนยันเรื่องที่ว่าชาวเขมรมีความเชื่อเกี่ยวกับสีแดงว่าเป็นสีแห่งความเป็นสิริมงคลเช่นเดียวกับชาวจีน แต่สีแดงก็ถูกใช้เป็นเครื่องหมายถึงชาววังในสมัยนครธรรมและเป็นประหนึ่ง “ใบผ่านด่าน” ในการเข้าออกวังของพระเจ้าแผ่นดินขอม เจียวต้าก่วนกล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินขอมมีพระมเหสี 5 พระองค์ ส่วนนางพระสนมก้านล่ออยู่ระหว่าง 3,000 ถึง 5,000 คน โดยมีการแบ่งยศตำแหน่งออกเป็นหลายชั้น ถัดลงไปอีกคือโขนจำชะแม่ชาวพนักงานที่อยู่ในวัง มีจำนวนไม่ต่ำกว่า 1,000 หรือ 2,000 คน สตรีเหล่านี้มีสามีได้และเลือกที่อยู่ได้ตามใจชอบ ตามท้องถนนใกล้พระราชวังจะคลาคล่ำด้วยสตรีกลุ่มนี้ที่เดินเข้าออกมาจากในวัง ผู้หญิงในวังกันหน้าผาก ทาไหมที่หน้าผากและขมับทั้งสองข้างด้วยสีแดงเลือนกที่น่าสนใจคือเฉพาะผู้หญิงกลุ่มนี้เท่านั้นที่เข้าออกพระราชวังได้ (Pramoj, 2013a, p. 85)

เป็นที่ประจักษ์ว่าสีแดงนอกจากจะเป็นสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์และชัยชนะแล้ว ยังสื่อถึงความเป็นสิริมงคล เนื่องจากคล้ายกับสีแดง ซึ่งน่าจะตีความต่อไปได้อีกว่าเพราะโลหิตมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ดังที่เสฐียรโกเศศได้กล่าวถึงพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือเรื่อง “ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต” โดยมีข้อความน่าสนใจว่า “มนุษย์พวกก่อนสมัยประวัติศาสตร์หรือแม้มนุษย์ที่ยังเป็นป่าเถื่อนในปัจจุบันนี้ ชอบเอาอะไรมาทำเป็นเครื่องป้องกันอันตรายทั่วทุกแห่ง ในที่ที่มีดินแดง พวกมนุษย์ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ชอบเอาดินแดงทาตัว ... มนุษย์ชอบเอาดินแดงทาตัวเมื่อศึกดาบรพรพนั้นด้วยเห็นว่าโลหิตเป็นกำลังของมนุษย์ ถ้าโลหิตตกก็อ่อนกำลัง ถ้าโลหิตตกไม่หยุดก็เลยตาย พิจารณาเห็นว่าโลหิตติดกับน้ำอื่นด้วยสีแดง จึงเชื่อว่าสีแดงอาจทำให้เกิดกำลัง จึงเอาดินแดงทาตัวเหมือนทายาบำรุงกำลัง”

(Sathiankoset, 2008, pp. 144-145) เสฐียรโกเศศให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า มนุษย์ที่มีสภาพป่าเถื่อนที่สุดในยุคใกล้มานี้ยังมีประเพณีทาสาให้กับศพผู้เสียชีวิต และโดยมากใช้สีแดงซึ่งเป็นสีโลหิต ชาวไทยในสมัยก่อนก็นิยมใช้ขมิ้นผสมกับปูนมาทาตัว ทั้งนี้ เป็นเรื่องยากที่จะพิสูจน์ว่าคติความเชื่อข้อไหนระหว่างที่สีแดงเป็นสัญลักษณ์แทนพระอาทิตย์และชัยชนะ กับความเชื่อที่สีแดงสื่อถึงความเป็นสิริมงคลเนื่องจากคล้ายกับสีโลหิต จะเกิดขึ้นก่อนกัน และดูเหมือนว่าแนวคิดทั้งสองก็ไม่ได้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันด้วย เพราะสื่อความหมายไปคนละทาง สิ่งที่ทำให้สามารถจัดแนวคิดทั้งสองให้มาอยู่ในขอบข่ายอันเดียวกันคือล้วนแต่เป็นการมองสีแดงในความหมายที่ดี

ใน “ทูลีไทเฮา” ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับสีแดงในตอนท้ายของเรื่อง แต่สื่อความหมายในแง่ที่เป็นการให้เกียรติมากกว่าที่จะเป็นเครื่องบ่งชี้ชนะหรือบรรดาศักดิ์ หลังจากที่ถูกทัพของตะวันตกเข้ายึดเมืองปักกิ่ง ก็ได้บังคับให้ราชวงศ์ปกครองจีนชดใช้ค่าเสียหายเป็นจำนวนมาก ตลอดจนต้องประหารชีวิตเจ้านายและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่เคยร่วมโจมตีทหารตะวันตก ผู้เขียนเป็นขุนนางที่อยู่ในบัญชีรายชื่อผู้ถูกประหารชีวิต เขาได้รับหมายรับสั่งขณะอยู่ในเมืองล้นเจาฟู เมื่อราชทูตทราบเรื่องก็นำผ้าสีแดงมาปูลานที่จะใช้ประหารชีวิตอันเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูง ผู้เขียนแปลกใจที่ตนเป็นคนต่างถิ่นแต่ราชทูตในเมืองล้นเจาฟูกลับนับถือและให้เกียรติ เจ้าเมืองล้นเจาฟูจึงอธิบายว่าผู้เขียนเป็นขุนนางที่ซื่อสัตย์สุจริต ถึงแม้จะรับราชการมีตำแหน่งใหญ่โต แต่ก็ไม่เคยรีดนาทาเร้นราษฎร ชาวเมืองล้นเจาฟูทราบกิตติศัพท์ของเขาก็เกิดความเลื่อมใสและแสดงความเคารพด้วยการปูผ้าสีแดงที่ลานประหารชีวิตไว้ให้ (Pramoj, 2012, pp. 406-407)

ในสมัยโบราณชาวไทยเคยใช้ธงสีแดง แต่มาจากเหตุที่ทำให้สังเกตเห็นได้ง่ายมากกว่าที่จะสื่อถึงคติความเชื่อ Pramoj (2005a, p. 158) กล่าวว่าธงของไทยในสมัยโบราณแทบจะไม่มีมีความหมาย ถึงแม้กองทัพไทยจะถือธงทิว แต่ทั้งธงและทิวก็เป็นเพียงเครื่องประดับเท่านั้น โดยมากธงจะใช้เป็นผ้าสีแดงพร้อมกับการลงยันต์ให้เกิดความขลัง ส่วนทิวก็คือธงผ้าขนาดยาวมีสีต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมใช้หุ้มปลายหอกและทวนเพื่อป้องกันอาวุธไม่ให้เป็นสนิม ในสมัยรัชกาลที่ 2 คนไทยได้ผูกธงสีแดงไว้กับสำเภาขณะออกไปค้าขายในต่างประเทศ จนชาวตะวันตกต้องมาเตือนว่าดูไม่ค่อยออก ทางไทยจึงใส่รูปช้างเผือกลงในธงแดงนั้นและบังเกิดเป็นธงชาติไทยผืนแรก จากนั้นจึงเปลี่ยนมาเป็นธงไตรรงค์ในสมัยรัชกาลที่ 6

Pramoj (2005a, pp. 158-161) ตั้งข้อสังเกตว่าแม่ทัพไทยเช่นเดียวกับแม่ทัพของทางตะวันออกในสมัยโบราณ แม้จะต้องทำสงครามเป็นนิจ แต่ก็ไม่ถือเอาธงใดธงหนึ่งมาเป็นเครื่องหมายประจำตัว ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากที่ชาวตะวันออกให้ความสำคัญกับการถือฤกษ์ยามโดยเฉพาะในการรบทัพจับศึก และการเลือกใช้สีก็ต้องขึ้นอยู่กับฤกษ์ยามยามดีด้วย หากกำหนดสีประจำตัวขึ้นเป็นการตายตัว และหากสีนั้นผิดกับฤกษ์ยามในการไปสู่รบก็อาจเป็นอัปมงคล ดังนั้น การกำหนดให้ธงสีแดงหนึ่งเป็นธงประจำตัวซึ่งสามารถใช้ได้ในทุกโอกาสจึงเป็นเรื่องพันวิสัย ธงในกองทัพตะวันออกน่าจะต้องเปลี่ยนสีไปตามวันและฤกษ์ยาม ชาวตะวันออกจึงต้องกำหนดเครื่องหมายประจำตัวในที่อื่นเช่นที่ยอดธงแทน พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองใช้รูปหงส์ประดับบนยอดเสาให้เข้ากับนามหงสาวดี เมื่อตีบ้านเมืองใดได้ และตั้งทัพลงที่ไหนก็ให้ปักเสาอันมีรูปหงส์อยู่บนยอดนั้นลงไปเป็นเครื่องหมายให้ไพร่พลสังเกตได้ง่าย ครั้นพระเจ้าบุเรงนองยกทัพมาตีเมืองไทยก็เลือกที่จะตั้งกองบัญชาการกองทัพในวัด พร้อมกับปักเสาหงส์ไว้ตามวัดต่าง ๆ จำนวนมาก จนกลายมาเป็นประเพณีที่วัดไทยต้องมีเสาหงส์

การที่สีแดงเป็นสีของโลหิตนอกจากจะสื่อถึงความเป็นสิริมงคลตามความเชื่อของชาวจีนและชาวอินเดียในสมัยโบราณดังที่กล่าวมาแล้ว ยังหมายถึงความไม่บริสุทธิ์ตามคติของกลุ่มที่กินมังสวิรัตินางกลุ่ม ในบทความลวงคณณ์ “ชอยสวนพลู” ของหนังสือพิมพ์สยามรัฐฉบับวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2527 ซึ่งภายหลังได้รวบรวมไว้ในหนังสือ “ปีนี้ไม่มีอะไรใหม่” ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้ความรู้ “มังสวิวัติ” เป็นคำปฏิเสธแปลว่า “ไม่กินเนื้อ” ส่วน “เจ” เป็นคำรับแปลว่า “กินแต่ผัก” ซึ่งใกล้เคียงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Vegetarianism” เพราะแปลว่า “นิยมผัก” “พืชนิยม” หรือ “พืชอาหารนิยม” การกินเจน่าจะมีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย โดยพระมนูเคยกล่าวไว้เมื่อหลายพันปีก่อนว่า “ถ้าอาหารนั้นบริสุทธิ์ จิตใจ (ผู้เสพอาหาร) ก็จะมีบริสุทธิ์” (Pramoj, 1986, n.p.) คติพจน์ข้อนี้เป็นที่สนใจของชาวฮินดูจำนวนมากเนื่องจากศาสนาฮินดูถือว่าความบริสุทธิ์มีคุณค่าและเป็นความดีอย่างยิ่ง ชาวฮินดูที่เคร่งศาสนาจึงจำแนกผักออกเป็นชนิดที่บริสุทธิ์กับชนิดที่ไม่บริสุทธิ์ ผักที่ไม่บริสุทธิ์ได้แก่ผักที่มีสีแดงคล้ายเลือด เช่น หัวปึทฐหรือมะเขือเทศ เป็นต้น

สรุปได้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับสีแดงที่ปรากฏในผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช สื่อความหมายทั้งในเชิงบวกและในเชิงลบเช่นเดียวกับสีแดง สีแดงเป็นสัญลักษณ์แห่งขัตติยวงศ์ตามคติความเชื่อของชาวพม่า ทั้งยังสื่อถึงความเป็นสิริมงคลและการให้เกียรติตามความเชื่อของประชาชนจีนในสมัยราชวงศ์ใต้ซึ่ง โดยอาจเกี่ยวข้องกับแนวคิดที่สีแดงเป็นสีของโลหิต ซึ่งเป็นพลังหล่อเลี้ยงชีวิตตามความเชื่อของชาวอินเดียโบราณและกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่ม ขณะที่ความหมายในเชิงลบนั้น สีแดงเป็นสัญลักษณ์แทนความไม่บริสุทธิ์ ยังให้ชาวฮินดูที่เคร่งศาสนาเลือกที่จะไม่รับประทานผักสีแดงเนื่องจากมองว่าเป็นอาหารที่ไม่บริสุทธิ์ และจะทำให้จิตใจของผู้เสพไม่บริสุทธิ์ตามไปด้วย

คติความเชื่อเกี่ยวกับสีดำ

คติความเชื่อเกี่ยวกับสีดำพบในผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ “เมืองมายา” (1971) “ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่” (2000) “เก็บเล็กผสมน้อย” (2005) และในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง “ฮวนนัง” (2013)

สืบเนื่องมาจากทฤษฎีสूरยปรกณัม (Thitathan, 1979, pp. 19-20) นอกจากจะมองพระอาทิตย์ว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะแล้ว คอกซ์ยังตีความว่าตัวละครโนนิตานที่เป็นยักษ์ แม่ผด หรือภูตผีปีศาจล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจมืดของกลางคืน ซึ่งในที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้แก่พระเอกที่เทียบได้กับการมาเยือนของแสงสว่างหรือพระอาทิตย์ เขาจึงเชื่อมโยงโนนิตานเยอรมันเรื่อง “ฮันเซลกับเกรเทล” ว่ามาจากสूरยปรกณัม ฮันเซลกับเกรเทลเป็นลูกของช่างตัดไม้ที่ยากจน เมื่อเกิดการขาดแคลนอาหารไปทั่วแผ่นดิน แม่เลี้ยงก็ตัดสินใจทิ้งเด็กทั้งสองไว้ในป่า แต่ฮันเซลแอบวางก้อนกรวดสีขาวไว้ระหว่างทาง เด็กทั้งสองจึงสามารถเดินตามก้อนกรวดสีขาวตลอดคืนจนกระทั่งกลับถึงบ้านในยามเช้าของวันรุ่งขึ้น ในครั้งที่สองที่ถูกพาไปทิ้งในป่า แม่เลี้ยงจะโรยเศษขนมปังไว้ตลอดทาง แต่นกก็มากินจนหมด เด็กทั้งสองจึงตกอยู่ในกำมือของแม่ผด ด้วยมีไหวพริบเกรเทลสามารถฆ่าแม่ผดและค้นพบที่ซ่อนเพชรพลอยและทองคำจำนวนมาก แล้วนำติดตัวกลับมาที่บ้าน คอกซ์วิเคราะห์ว่า เฮนเซลและเกรเทลคือตัวแทนของพระอาทิตย์ผู้ได้รับชัยชนะเหนือราตรี ในขณะที่เพชรพลอยและทองคำที่เด็กทั้งสองนำกลับมาที่บ้านนั้น ก็เปรียบได้กับแสงเงินแสงทองของพระอาทิตย์ในยามรุ่งสาง

การมองตัวละครที่เป็นยักษ์ แม่ผด หรือภูตผีปีศาจในโนนิตานว่าเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจมืดของกลางคืนทำให้สีดำและหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับสีดำ เช่น แมวดำ เป็นต้น กลายเป็นสัญลักษณ์ของความอัปมงคล ในหนังสือเรื่อง “เก็บเล็กผสมน้อย” ตอน “ผีเบเรียว” Pramoj (2005c, pp. 102-107) กล่าวถึงนายเบเรียวที่เคยเป็นหัวหน้าตำรวจลับของสตาลิน

เขาเป็นบุคคลที่มีอำนาจและเป็นไทกรงกลของคนที่เข้าไปในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่หลังจากสตาลินถึงแก่กรรม นายครุสชอฟนายกรัฐมนตรีคนใหม่ของรัสเซียก็สั่งประหารชีวิตนายเบเรียว ประชาชนที่อยู่ในกรุงมอสโก รวมถึงบุคคลที่เคยเข้าไปพักในบ้านที่นายเบเรียวอาศัยเมื่อยังมีชีวิตอยู่ต่างก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า บ้านหลังนั้นมีปรากฏการณ์แปลก ๆ เกิดขึ้นทุกคืน เช่น มีเสียงดังออกมาจากในบ้าน มีแสงประหลาดลอยอยู่บนหลังคา และที่สำคัญคือเป็นที่ชุมนุมของแมวดำ ซึ่งตามคติความเชื่อของชาวรัสเซีย แมวดำเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับผี ในเมื่อบ้านของนายเบเรียวเป็นที่ชุมนุมของแมวดำจำนวนมาก ชาวรัสเซียก็ยิ่งเชื่อว่าบ้านหลังนั้นเป็นบ้านที่มีผีสิง

การเป็นสัญลักษณ์แห่งอวมงคลนี้เองที่ทำให้สีดาถูกใช้เมื่อมีการไว้ทุกข์ Pramoj (1971, pp. 479-481) ให้ข้อมูลในเรื่อง “เมืองมายา” ว่าในภาพยนตร์ชาวดำ ผู้กำกับการแสดงจะต้องใช้ความสว่างและความมืดเพื่อแสดงความหมายและก่อให้เกิดอารมณ์แก่คนดู เช่น การเปลี่ยนอารมณ์จากความเศร้าโศกมาเป็นความสุขหรือความรื่นเริง อาจทำได้ด้วยวิธีกำหนดให้ตัวละครเดินออกจากที่มีดมาสู่ที่มีแสงสว่าง ส่วนความทุกข์หรือความตายที่จะเกิดแก่ตัวละครก็อาจแสดงออกได้ล่วงหน้าด้วยการให้ตัวละครเข้าไปยืนอยู่ในมุมมืดของฉากซึ่งมีแสงสว่างเป็นส่วนมาก ทั้งนี้ มนุษย์เชื่อว่าสีมีความสัมพันธ์กับอารมณ์และความรู้สึกมาแต่โบราณ การใช้สีในภาพยนตร์จึงคล้อยไปตามความรู้สึกเกี่ยวกับสีที่ว่านี้ สีดำเป็นสีแห่งความเอจวิงเอจวิง ผู้พิพากษาจึงสวมเสื้อคลุมสีดำ หากมีการเล่าถึงความทุกข์หรือความตายในภาพยนตร์ ตัวละครก็มักจะแต่งสีดำ เช่น การแต่งดำเพื่อไว้ทุกข์ หรือสิ่งใดที่เกี่ยวกับความตาย เช่น ภูตผีปีศาจ เมื่อปรากฏร่างขึ้นก็มักจะแต่งสีดำเป็นพื้น

สีดายังถูกกล่าวถึงในเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่” เมื่อพลายงามเสนอให้ยกทัพเข้าประชิดเมืองเชียงใหม่แล้วใช้เวทมนตร์คาถาสกดเอาชนะเมืองเชียงใหม่ในตอนกลางคืน ขุนแผนก็เห็นด้วยและครั้นตกลางคืนพ่อลูกทั้งสองก็เริ่มทำสงครามด้วยเวทมนตร์คาถาที่น่าสนใจคือสองพ่อลูกได้นุ่งผ้าม่วงดำในระหว่างประกอบพิธีกรรมกลางดึก “ครานั้น ขุนแผนแสนสนิท เรื่องฤทธิ์ลือจบพิภพไหว กับลูกชายพลายงามทรมวย พอดึกได้สามยามตามตำรา ฟ้าขาวดาวดวงสะกดแจ่ม พระจันทร์แรมริบดับลงลับหล้า พ่อลูกจัดแจงแต่งกายา นุ่งผ้าม่วงดำประจำกาย สะเวดคาตราดคดก็สีดำ คล้องประจำตะกรุดทองทั้งสองสาย” (Pramoj, 2000, pp. 283-284)

นอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ของกลางคืนที่เต็มไปด้วยความลึกลับและน่าเกรงขาม สีดายังสื่อถึงการมีอำนาจวาสนาอีกด้วย ในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง “สวณันท์” มีตัวละครสำคัญอยู่หลายตัว แต่มีเพียงข่านร่วผู้เป็นหัวหน้าสวณและเบลดาที่เป็นรัชทายาทเท่านั้นที่มีสิทธิ์ใช้สีดำเป็นสีประจำตัว “กระโจมอันเป็นที่ประทับของข่านร่วนั้นใหญ่โตกว่ากระโจมอื่นที่อยู่ในค่าย ทำด้วยผ้าขนสัตว์สีดำล้วน ที่ทางเข้ากระโจมนั้นแขวนหางม้าดำห้าหาง เป็นเครื่องหมายแสดงอำนาจอันสูงสุดในหมู่ยวนทั้งหลาย ... ที่หน้ากระโจมตรงทางเข้ามีม้าสีดำอันเป็นม้าทรงของข่านยืนอยู่ตัวเปล่าเพราะข่านยังมิได้เสด็จออกจากกระโจม” (Pramoj, 2013d, p. 5) ด้วยเหตุที่ข่านร่วไม่มีบุตรชายเพื่อสืบทอดตำแหน่งจึงรับบุตรของน้องชายมาเลี้ยงโดยหลานชายคนโตชื่อเบลดา ส่วนคนรองคือเอเติ้ล เบลดาได้เป็นรัชทายาทมีสิทธิ์สืบทอดตำแหน่งหัวหน้าสวณเนื่องจากเป็นหลานชายคนโตและมีสิทธิ์ใช้สีดำเหมือนกับข่าน ในขณะที่เอเติ้ลผู้น้องใช้สีแดงเป็นสีประจำตัว “เช้าวันนั้นเบลดาพร้อมด้วยบริวารขึ้นม้าแต่งเครื่องดำออกไล่สัตว์ตามที่เคยทำอยู่เสมอ ส่วนเอเติ้ลน้องชายก็ออกไล่สัตว์พร้อมด้วยบริวาร ขี่ม้าแต่งเครื่องแดงอันเป็นสีประจำตัว” (Pramoj, 2013d, p. 2) และ “เบลดานั้นขี่ม้าสีดำลับ ส่วนเอเติ้ลขี่ม้าสีแดงใหม่” (Pramoj, 2013d, p. 6)

วันหนึ่งราชทูตกรุงโรมก็มาเจรจาทำสัญญากับพวกฮวน โดยมอบหมายให้ฮวนเป็นผู้รักษาชายแดนทางด้านตะวันออก ซึ่งทางกรุงโรมจะจ่ายเงินเป็นรางวัลให้ แต่เพื่อเป็นการประกันสัญญาที่ได้ทำขึ้น ราชทูตกรุงโรมจะนำตัวเจ้าชายฮวนผู้มีศักดิ์เป็นรัชทายาทไปประทับที่ราชสำนักกรุงโรมเป็นมัดจำ ในระหว่างที่ราชทูตโรมกำลังเจรจากับข่านร่วอยู่นั้น เอเติ้ลก็แสดงความหยิ่งในศักดิ์ศรีของชาวฮวนออกมาจนเป็นที่ประจักษ์ ความห้าวหาญของเอเติ้ลประจวบกับการที่เขาใช้สีแดงเป็นสีประจำตัว ทำให้ราชทูตกรุงโรมเข้าใจผิดคิดว่าเอเติ้ลเป็นรัชทายาทของพวกฮวน จึงเจรจามาขอตัวเอเติ้ลไปประจำที่กรุงโรมในฐานะองค์ประกัน ซึ่งข่านร่วผู้เป็นหัวหน้าฮวนก็ไม่ได้ขัดขืน “ในทันใดนั้นสีหน้าข่านร่วก็เปลี่ยนเป็นยิ้มละไม เจ้าโรมันเอ๋ย ข่านร่วนี้ก็น่าใจ เจ้านึกว่าเจ้ารู้ธรรมเนียมของพวกข้าทุกอย่าง เจ้าต้องการจะเอาทายาทของข้าไปเป็นทาส แต่เจ้าก็ดูหาออกไม่ว่า ตามธรรมเนียมฮวนนั้น คนที่จะใช้ของสีดำและแต่งกายด้วยสีดำหรือขี่ม้าดำได้คือข่านและทายาท เบลดาแต่งเครื่องสีดำและขี่ม้าดำเจ้าก็มองไม่ออก เจ้าโพล่ไปนึกว่าเอเติ้ลผู้แต่งกายด้วยเครื่องแดงขี่ม้าแดงเป็นพี่ชายใหญ่” (Pramoj, 2013d, p. 18)

หลังจากข่านร่วเสียชีวิตลง เบลดาก็เป็นผู้สืบทอดตำแหน่งหัวหน้าฮวนตามสิทธิ กระนั้น เอเติ้ลผู้น้องซึ่งได้หนีกลับมาจากกรุงโรมต่างหากที่กลายมาเป็นศูนย์รวมจิตใจของพวกฮวนอย่างแท้จริง ในที่สุด เอเติ้ลก็ฆ่าพี่ชายเพื่อแย่งชิงตำแหน่งหัวหน้าฮวน และชาวฮวนทั้งหลายก็พร้อมใจกันเรียกเขาว่า “อัสติลา” ที่แปลว่า “พ่อ” อันเป็นการแสดงความเคารพสูงสุด การเป็นหัวหน้าฮวนทำให้เอเติ้ลได้ใช้สีดำอันเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจมาเป็นสีประจำตัว “เมื่อเอเติ้ลขึ้นปรากฏกายอยู่บนหลังม้าสีดำ ณ ท่ามกลางฮวน ทั้งค่ายก็มาชุมนุมอยู่ เสียงโห่ร้องก็ดังขึ้น คนเป็นจำนวนมากพากันร้องว่า ‘ต่อไปนี้ข่านเอเติ้ลเป็นทั้งพ่อและแม่ของเรา’ ” (Pramoj, 2013d, p. 148)

คติความเชื่อเกี่ยวกับสีดำที่ปรากฏในผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช มีลักษณะคล้ายคลึงกับคติความเชื่อเกี่ยวกับสีเหลืองและสีแดง ซึ่งมีทั้งความหมายในแง่บวกและแง่ลบ สีดำสื่อถึงความอับมั่งคั่งและความชั่วร้าย แต่ขณะเดียวกันก็เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจที่น่าเกรงขาม อย่างไรก็ตาม แนวคิดทั้งสองล้วนสืบเนื่องมาจากที่สีดำเป็นสีของกลางคืน ซึ่งเต็มไปด้วยความมืดมิด แลดูน่าอันตราย น่ากลัวและน่าเกรงขาม จึงอาจมีความสัมพันธ์กันในแง่ที่สีดำเป็นตัวแทนของความลึกลับในเบื้องต้น จากนั้นก็กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของภูตผีปิศาจและสิ่งที่เป็นอวมงคล และความลึกลับน่าเกรงขามนี้เองที่ทำให้สีดำถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจในหมู่ชนบางพวก

คติความเชื่อเกี่ยวกับสีม่วง

จากการศึกษาผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช พบนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง “ฮวนนั้” เพียงเรื่องเดียวที่กล่าวถึงสีม่วงและในฐานะเป็นสีแห่งขัตติยะตามคติความเชื่อของชาวโรมัน ขณะประทับอยู่ที่กรุงโรม เอเติ้ลได้ตกหลุมรักเจ้าหญิงฮอนอริยาที่เป็นพระพี่นางของจักรพรรดิโรมัน เนื่องจากพระนางมีสิริโฉมที่งดงามประดุจเทพี รูปโฉมของเจ้าหญิงฮอนอริยาที่เอเติ้ลเห็นเป็นครั้งแรกนั้นถึงกับทำให้เขามีความรู้สึกว่าเขาสามารถทำลายโลกมนุษย์ นั้มนขุนเขาและถล่มมหาสมุทรให้ตื้นขึ้นเพียงเพื่อได้เห็นพระนาง “ประดุจเทพเสด็จจากสวรรค์มาสู่มนุษยโลกเพื่อให้คนกราบไหว้เคารพบูชา เสือทองสีทองของเจ้าหญิงนั้นปล่อยขายยาวลงมาเพียงข้อพระบาท ซึ่งสวมฉลองบาทผิไฉ่มุก เสือคลุ่มนั้นสีม่วงแห่งจักรพรรดิราชตระกูลคลุ่มพาทานางอยู่” (Pramoj, 2013d, p. 25) ฝ่ายพระนางฮอนอริยาก็ประทับใจในความกล้าหาญและลักษณะการพูดจาสามหาวของเจ้าชายฮวน แต่ความสัมพันธ์ของทั้งสองยุติลงเมื่อเอเติ้ลตัดสินใจหนีกลับไปอยู่ในดินแดน

มาตุภูมิที่พวกฮวนเป็นเจ้าของ โดยไม่รู้ว่าขณะนั้นเจ้าหญิงฮอนอริยาได้ตั้งครรรค์ทายาทของเขาแล้ว ขณะที่เอเติ้ลกำลัง บ้าคลั่งอยู่กับการทำสงครามเพื่อขยายดินแดนของพวกฮวน ในจักรวรรดิโรมันเจ้าหญิงฮอนอริยาก็ให้กำเนิดบุตรชาย ที่หน้าตาละม้ายคล้ายกับทางฮวนมากกว่าที่จะเป็นชาวตะวันตก อย่างไรก็ตาม พระนางไม่มีโอกาสได้ชื่นชมหรือเลี้ยงดูบุตร เนื่องจากพระพันปีหลวงมีรับสั่งให้นำเด็กชายไปเลี้ยงแยกออกจากพระมารดาต่างหาก และลงโทษเจ้าหญิงฮอนอริยา ด้วยการคุมขังพระนางอยู่ในปราสาทแห่งหนึ่งภายใต้การควบคุมอย่างเข้มงวด

ต่อมาเอเติ้ลเปิดการโจมตีจักรวรรดิโรมันด้วยความเคียดแค้นที่ชาวโรมันเคยดูถูกและมองฮวนเป็นเพียงพวก ป่าเถื่อนที่มีฐานะเสมอเข้ารับใช้ โดยคณะทูตฮวนได้รับคำสั่งให้ไปแจ้งความประสงค์ของเอเติ้ลต่อพระจักรพรรดิโรมัน คริสเตาโฟสที่เป็นขันทีคนสนิทของพระจักรพรรดิโรมันและดำรงตำแหน่งอัครเสนาบดีจึงได้รับบัตรขอขม่อมให้เข้าร่วมงาน พิธีรับราชทูต ในขณะที่พระจักรพรรดิโรมันก็ฉลองพระองค์โดยมีผ้าสีม่วงแก่อันเป็นสีแห่งขัตติยวงศ์ “ภายในเวลาไม่ช้าเขาก็ ได้รับบัตรขอขม่อมจากราชสำนัก เรียกตัวเขาให้เข้าไปเฝ้า บัตรขม่อมสีม่วงนี้เป็นหมายรับสั่งเรียกขุนนางให้เข้าเฝ้าใน งานพิธีเต็มยศใหญ่ เช่น งานรับแขกเมือง” และ “ความจริงที่ต้องแต่งพระองค์เต็มยศตามราชประเพณีนี้ก็น่าเบื่อหน่าย ไม่น้อยฉลองพระองค์นั้นเป็นเสื้อยาวทำด้วยแพรสีขาววัดพระองค์สีม่วงแก่อันเป็นสีของขัตติยะ” (Pramoj, 2013d, p. 178)

สีม่วงปรากฏอีกครั้งในตอนที่เจ้าหญิงฮอนอริยาทราบข่าวที่เอเติ้ลนำทัพเข้าโจมตีโรมันและมีการเรียกร้องตัว พระนาง โดยองค์หญิงบังเกิดความสุขและความหวังที่จะได้หลุดพ้นจากสถานการณ์ที่ถูกคุมขังมานานปี จึงฉลองพระองค์ อย่างงดงามครั้งนั้นจะเสวยพระกระยาหาร ทำให้คนรอบข้างต่างก็พากันแปลกใจเป็นอันมาก “เมื่อถึงเวลาอาหารเจ้าหญิง ฮอนอริยาก็มาร่วมโต๊ะด้วย วันนั้นขุนนางรื่นเริงและงดงามเป็นพิเศษ นางใส่เสื้อแพรยาวสีม่วงแก่ เกศประดับนิลสีเดียวกัน รอบคอและรอบกรของนางประดับด้วยสร้อยและกำไลทับทิม แต่เนตรของนางนั้นดูจะมีประกายยิ่งไปกว่ามณีที่ประกอบเป็น อาภรณ์” (Pramoj, 2013d, p. 251)

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ไม่ได้อธิบายสาเหตุที่ทำให้สีม่วงกลายมาเป็นสีแห่งขัตติยะ อย่างไรก็ตาม การให้ข้อมูลผ่าน เครื่องแต่งกายของพระจักรพรรดิกรุงโรม เจ้าหญิงฮอนอริยา รวมถึงบัตรขอขม่อมที่เป็นหมายรับสั่งเรียกขุนนางให้เข้าเฝ้าใน งานพิธีเต็มยศใหญ่ ก็ทำให้ขยายความได้อีกว่าเรื่องที่สีม่วงเป็นสีแห่งขัตติยวงศ์เป็นคติความเชื่อของชาวโรมันและ อาจครอบคลุมไปถึงดินแดนที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจของโรมัน ในหนังสือเรื่อง “Salt : A World History” มีข้อความน่าสนใจ ว่า “ราว 2,800 ปีก่อนคริสตกาล ชาวอียิปต์เริ่มค้าขายแลกเปลี่ยนปลาเค็มกับไม้ซีดาร์ เครื่องแก้วและสีย้อมสีม่วงจาก ชาวเฟนิเชีย สีย้อมนี้ทำจากเปลือกหอยทะเลด้วยสูตรลับของชาวเฟนิเชีย ชาวเฟนิเชียสร้างจักรวรรดิทางการค้าด้วย ผลิตภัณฑ์เหล่านี้” และ “เมื่อโรมันเข้าครอบครองการค้าปลาเค็มของชาวเฟนิเชีย พวกเขาพบวิธีที่ชาวเฟนิเชียทำสีย้อม สีม่วง ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการทำปลาเค็ม สีนี้ได้มาจากการดองหอยมูเร็กซ์ (Murex) ซึ่งเป็นหอยในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ที่มีเปลือกสวยงาม ขนาดยาวสามนิ้ว ตามตำนานมีการค้นพบสีย้อมนี้ตอนที่เฮอริคิวลิสพาสุนัขเลี้ยงแกะเดินเล่นที่ชายหาด ที่เมืองไทร์ สุนัขที่อยากรู้อยากเห็นตัวนี้ไปกัดหอยตัวหนึ่ง ทำให้ปากของมันเปลี่ยนเป็นสีคล้ำแลดูประหลาด สีย้อมดังกล่าว ได้สร้างความร่ำรวยให้แก่พ่อค้าในเมืองไทร์” (Kurlansky, 2008, p. 59)

การย้อมสีม่วงในสมัยโบราณเป็นกระบวนการที่ยากลำบากอย่างยิ่งเพราะต้องใช้ “หลอดเลือดดำ สีขาวซึ่งในนั้นมีของเหลวเพียงเล็กน้อย ... ผู้คนพยายามจับหอยมูเร็กซ์เป็น ๆ เพราะเมื่อตายมันจะขับของเหลวออกมา” ทำให้ผ้าที่ย้อมสีม่วงเป็นสินค้าหายากและต่อมาสีม่วงก็กลายมาเป็นสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่งและอำนาจ ซึ่งมีแต่ชนชั้นสูงเท่านั้นที่จะมีสิทธิ์ใช้ “สีย้อมที่สกัดอย่างยากลำบากนี้เป็นของหรูหราที่แสดงศักดิ์ศรีถึงขั้นที่ว่าสีม่วงกลายเป็นวิธีที่แสดงถึงความมั่งคั่งและอำนาจ จูเลียส ซีซาร์ ออกกฎหมายกำหนดว่าตนและคนในครอบครัวเท่านั้นที่สามารถสวมเสื้อคลุมแบบโรมันที่ขลิบริมด้วยสีม่วง โคฮานิม (Cohanim) หรือพระชั้นสูงของศาสนายิวใช้ผ้าคลุมไหล่ในพิธีสวดมนตร์ที่ขลิบด้วยผ้าย้อมสีม่วง คลีโอพัตรา ย้อมใบเรือรบของพระนางด้วยสีม่วง เวอร์จิล กวีเมื่อ 100 ปีก่อนคริสตกาล เขียนไว้ว่า “ขอให้ท่านจงดื่มจากจอกประดับอัญมณี และนิทรabenสีม่วงแห่งซาร์วัน” และ “ชาวโรมันที่ร่ำรวยพอยังกินหอยมูเร็กซ์ ซึ่งเป็นอาหารที่หรูหราที่สุดซึ่งเรียกว่า ‘ปลาสีม่วง’” (Kurlansky, 2008, p. 94)

ถึงแม้ข้อมูลเกี่ยวกับสีม่วงในผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช จะมีไม่มาก แต่ก็ทำให้ได้มุมมองความรู้ใหม่ในฐานะที่เป็นสีแห่งขัตติยวงศ์ตามคติความเชื่อของชาวโรมันในสมัยโบราณ เหล่านี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับคติของชาวไทยที่มองสีม่วงว่าเป็นสีของแม่หม้าย หรือชาวเวียดนามที่เชื่อว่าสีม่วงเป็นสีแห่งความรักและความซื่อสัตย์ระหว่างสามีกับภรรยา รวมถึงคติความเชื่อของชาวญี่ปุ่นที่มองสีม่วงว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งจริยธรรม

ในวัฒนธรรมไทยถือว่าสีม่วงเป็นสีของแม่หม้าย แต่ก็เป็นเรื่องยากที่จะหาคำตอบว่าคติความเชื่อที่กล่าวมานี้เกิดจากอะไร อย่างไรก็ตาม หากนำแนวคิดเกี่ยวกับหญิงหม้ายที่ต้องอยู่บนทุณกริยาตลอดชีวิตในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาที่ทรงอิทธิพลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึงประเทศไทย มาประติดประต่อกับข้อมูลเกี่ยวกับสีม่วงที่เป็นสีไว้ทุกข์ในวัฒนธรรมของตะวันตก ซึ่งก็มีอิทธิพลต่อประเทศไทยอย่างมากเช่นเดียวกัน ก็พอทำให้เห็นร่องรอยของคติความเชื่อที่ว่านี้ แม้จะยังไม่ใช่วัสดุรูปที่มีความแน่นอนตายตัวก็ตามที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ให้ความรู้ว่าสตรีในสังคมอยุธยาเป็นผู้ที่ไม่บรรลุมารriageทางกฎหมาย เมื่อยังเยาว์วัยสตรีต้องอยู่ใต้อำนาจและการปกครองของบิดามารดา ครั้นเติบโตมีสามีก็อยู่ใต้อำนาจของสามี และขณะอยู่ในวัยชราและสามีเสียชีวิตไปแล้วต้องตกอยู่ใต้อำนาจของบุตร หญิงหม้ายในสังคมอยุธยาต้องดำรงชีพด้วยความยากลำบาก เป็นต้นว่า นอนกับดิน กินอาหารอย่างง่ายที่สุดซึ่งไม่ประกอบด้วยน้ำผึ้ง เนื้อสัตว์สุรา และเกลือ ในการแต่งกายห้ามใช้ผ้าย้อมสี ห้ามมีเครื่องประดับ ห้ามใช้เครื่องหอม ตลอดจนใช้ชี้อาโรยหัวและตัว ในสมัยพุทธกาลหญิงหม้ายยังถูกบังคับให้โกนศีรษะด้วย หญิงหม้ายต้องอยู่บนทุณกริยาเช่นนี้ตลอดชีวิตด้วยความหวังว่าเมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดรวมกับสามีอีกในภพชาติต่อไป เนื่องจากต้องทนต่อความทุกข์ทรมานดังที่กล่าวมา จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่หญิงหม้ายจะสมครใจตายตามสามีให้เร็วที่สุด ในตำนานเก่าที่เรียกว่า “ปฐาณะ” ปรากฏข้อมูลว่ามีหญิงหม้ายกระโดดเข้ากองเพลิงเผาศพสามีให้ตายไปด้วยกัน การกระทำเช่นนี้เป็นเพียงอุดมการณ์ในเบื้องต้น และแสดงไว้เพื่อให้เห็นว่าความรักหรือความซื่อสัตย์ของภรรยาที่มีต่อสามีมีมากเพียงใด แต่ไม่ใช่เรื่องที่ถูกบังคับ ในยุคเวทกำหนดว่าก่อนจะจุดเพลิงเผาศพสามี ให้ภรรยาขึ้นไปนอนบนกองฟืนเคียงกับศพสามี จากนั้นให้พราหมณ์ร่ายมนตร์เรียกภรรยากลับสู่โลกมนุษย์ แล้วจึงจุดเพลิงเผาศพ ไม่เคยมีการกำหนดว่าภรรยาจะต้องตายตามสามีด้วย ตามกาลเวลากการกระทำที่เป็นเพียงอุดมการณ์นี้ก็กลายเป็นเรื่องจริงจางขึ้นและเป็นข้อบังคับในศาสนาฮินดูในสมัยหลังพุทธกาล โดยปฏิบัติอย่างแพร่หลายและเรียกกันว่า “สตี” ธรรมเนียมการเผาตัวตายตามสามียังแพร่หลายไปถึงเกาะบาห์ลีในประเทศอินเดียซึ่งถือว่า

“พิธีแห่ปลา” โดยชาวบาห์ลีทำหอคอยเหนือกองเพลิงอันเป็นที่เผาศพสามี เมื่อกองเพลิงลุกเป็นไฟร้อนแรงก็ให้หญิงหม้ายโดดจากหอคอยลงมาตายตามสามี พิธีสตีปราศหายไปจากสังคมอินเดียเมื่ออังกฤษเข้ามาปกครองดินแดน และหมดจากสังคมอินเดียหลังจากที่ฮอลันดาได้เข้าไปยึดเกาะบาห์ลี (Pramoj, 2013b, pp. 381-395) ขณะที่คติความเชื่อของชาวตะวันตกที่ว่าสีม่วงเป็นสีแห่งการไว้ทุกข์นั้น Sathiankoset (2008, p. 200) ให้ความรู้ที่ว่าชาวตุรกีใช้สีฟ้าหรือสีม่วงแดงเป็นสีไว้ทุกข์ ในประเทศฝรั่งเศสและประเทศเบลเยียมใช้สีฟ้าเป็นสีไว้ทุกข์สำหรับศพเด็ก เพราะพระแม่เจ้ามาเรียพระมารดาพระเยซูก็ทรงสีนี้ไว้ทุกข์ถวายพระเยซู และขณะที่พระเยซูถูกตรึงบนไม้กางเขน พวกทหารก็นำเสื้อสีม่วงแก่มาคลุมพระกายให้นิกายโรมันคาทอลิกจึงถือว่า สีม่วงเป็นสีเครื่องหมายแห่งการบำเพ็ญพรตและการไว้ทุกข์ ส่วนที่ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่าสีม่วงเป็นสัญลักษณ์แห่งจริยธรรม อาจเพราะเป็นสีที่สงวนไว้สำหรับชนชั้นปกครองเท่านั้น หรืออาจเกิดจากอิทธิพลวัฒนธรรมของจีนที่ในสมัยหนึ่งเคยกำหนดให้ขุนนางข้าราชการบริพารของพระเจ้าต้องได้ใช้สีม่วงในระหว่างเข้าเฝ้าก็เป็นได้

สรุป

การศึกษาผลงานของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องสีรวม 4 สี ได้แก่ สีเหลือง สีแดง สีดำ และสีม่วง จุดร่วมของสีทั้งสี่คือเป็นสัญลักษณ์แห่งขัตติยวงศ์ถึงแม้จะไม่ได้แสดงออกอย่างสอดคล้องกันในทุก ๆ กลุ่มชน และที่มาของการเป็นสีแห่งขัตติยวงศ์นั้นก็มีความแตกต่างกันออกไปอีก สีเหลืองเป็นสีของทองคำที่ทางราชสำนักจีนและขอมใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อแบ่งแยกระหว่างตนกับสามัญชนทั่วไป สีแดงเป็นตัวแทนของพระอาทิตย์และชัยชนะ จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งขัตติยะ เนื่องจากชนชั้นปกครองในสมัยก่อนก็คือพวกนักรบที่ชนะสงคราม ในขณะที่สีดำสื่อถึงความลึกลับน่าเกรงขามของกลางคืนจึงกลายมาเป็นตัวแทนของอำนาจ ส่วนเรื่องที่สีม่วงกลายมาเป็นสีแห่งขัตติยะเกิดจากการย้อมสีนี้มีกรรมวิธีที่ยุ่งยากอย่างยิ่ง นอกจากนั้น แต่ละสียังได้สื่อความหมายอื่น ๆ ที่น่าสนใจ กล่าวคือ สีเหลืองสื่อถึงความซื่อสัตย์ตามความคติของชาวอังกฤษ สีแดงเป็นสีที่ไม่บริสุทธิ์ในความเห็นของชาวฮินดูที่เคร่งศาสนา แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นสีแห่งสิริมงคลและการให้เกียรติตามคติความเชื่อของชาวจีน ส่วนสีดำนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจมืด ความชั่วร้าย ตลอดจนความเป็นอัปมงคล

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นปราชญ์บุคคลที่มีคุณูปการต่อประเทศไทยในหลากหลายด้าน ที่สำคัญคือผลงานของท่านจำนวนมากมีประโยชน์ต่อวงการศึกษาด้านภาษา วรรณกรรม และคติชนวิทยาของไทยและของโลก การสังเคราะห์องค์ความรู้จากผลงานต่าง ๆ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในฐานะ “คึกฤทธิ์คดีศึกษา” จึงมีความสำคัญกับการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาไทยโดยภาพรวม และของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์โดยเฉพาะ และควรเร่งทำก่อนที่ข้อมูลชุดนี้จะสูญหาย หรืออาจพ้นจากการรับรู้ของคนรุ่นใหม่ไปได้

References

- Pramoj, K. (1971) *Illusion land (เมืองมายา)*, 2nd edition, Phra Nakhon: Kaona Press. (in Thai)
- Pramoj, K. (1986) *Nothing new this year (ปีนี้ไม่มีอะไรใหม่)*, Bangkok: Siam Rath. (in Thai)
- Pramoj, K. (1988) *Knowledge doesn't weigh you down (รู้ไว้ใช้ว่า)*, Bangkok: Siam Rath. (in Thai)

-
- Pramoj, K. (2000) *Khunchang Khunphaen, Reread edition* (ขุนช้างขุนแผน ฉบับอ่านใหม่), Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2002a) *Battle of complexions* (สงครามผิว), Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2002b) *Jews* (ยิว), 7th edition, Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2005a) *Dignity Farang* (ฝรั่งศักดิ์นา), Bangkok: Nanmeebooks. (in Thai)
- Pramoj, K. (2005b) *Funny stories* (เรื่องขำขัน), Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2005c) *Save little by little* (เก็บเล็กผสมน้อย), Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2011) *Four reigns* (สี่แผ่นดิน), 15th edition, Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2012) *Empress Dowager Cixi* (ซูสีไทเฮา), Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2013a) *Discussion on Khmer* (ถกเขมร), Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2013b) *Morals of the Aryans* (ธรรมแห่งอารยัน), 2nd edition, Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2013c) *The three kingdoms, capitalist edition: Cao Cao, forever master* (สามก๊กฉบับนายทุน ตอน “โจโฉ นายกฯ ตลอดกาล”), 13th edition, Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2013d) *A history of Attila the Hun* (ฮวนนั้), 2nd edition, Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Pramoj, K. (2018) *The fall of the Burmese* (พม่าเสียเมือง), 19th edition, Bangkok: Dokya 2000. (in Thai)
- Huxley, A. (2013) *The perennial philosophy* (ปรัชญาอมตะ) (Attagara. K, Trans.), Nonthaburi: Amarin Printing and Publishing. (in Thai)
- Lang, A. (2019) *Tales of Troy and Greece* (ตำนานสงครามกรุงทรอย) (Chunnasart. P, Trans.), Bangkok: Arrow. (in Thai)
- Kurlansky, M. (2008) *Salt: A world history* (ประวัติศาสตร์โลกผ่านเกลือ) (Raksriaksorn. R, Trans.), Bangkok: Matichon. (in Thai)
- Sathiankoset. (2008) *Rites of transition* (ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต), 4th edition, Bangkok: Sayam. (in Thai)

Thitathan, S. (1979) *Ramakien: A study of tale transmission* (รามเกียรติ์: ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน), Bangkok: Chulalongkorn University. (in Thai)

Yaemnatda, S. (2004) *Indian tales* (ภารตนิยาย), Bangkok: Parbpim Printing. (in Thai)